

Liberal Demokrasinin Meşruiyet Krizine Bir Çözüm Önerisi Olarak Akışkan Demokrasi: Değeri ve Ulusal Ölçekte Uygulanabilirliği^(*)

*Liquid Democracy as a Solution to the Legitimacy Crisis of
Liberal Democracy: Its Value and Applicability at the
National Scale*

Dr. Öğr. Üyesi A. Ersin BAYRA^(**)

Öz

Demokrasi, kökenleri M.Ö. V. yüzyıla dayanan bir kavramdır. Ancak içeriğine yönelik tartışmalar güncelliğini korumaktadır. Bu kapsamda Antik Yunan'da uygulanan demokrasi ile günümüzde hâkim olan liberal demokrasi yaklaşımı arasında büyük farklar bulunmaktadır. Bunlardan en belirgin olanı çağımızda doğrudan demokrasi uygulamalarının oldukça sınırlı kalması ve temsili demokrasinin yaygınlık kazanmasıdır. Bu büyük ayrışma demokrasinin hem kavramsal sınırlarının tam olarak çizilemediğini hem de hala değişme potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Öyle ki seçimlere olan ilginin azalması liberal demokrasinin meşruiyet krizine dair tartışmaları artırmaktadır. Bu noktada XXI. yüzyılda Korsan Parti hareketi ile gündeme gelen akışkan demokrasi modelinin liberal demokrasinin krizine çare olacağı savunulmaktadır. Zira bu yeni demokrasi tipi vatandaşlara demokratik süreçlere sadece temsilciler aracılığı ile değil, doğrudan katılım imkânı da sunmaktadır. Diğer taraftan oyların geçişliliği ya da herhangi bir seçim dönemi beklenmeksizin geri çekilebilmesi gibi özellikleri ile aktif bir siyasal yaşam vaat etmektedir. Ancak içinde kendine özgü riskleri de barındırmaktadır. Bu doğrultuda çalışmada akışkan demokrasi teorisinin genel çerçevesi ve ulusal ölçekte liberal demokrasinin meşruiyet krizine çözüm olup olamayacağı sorusu tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Delege Demokrasisi, Korsan Parti, Likid Demokrasi, Meşruiyet Krizi, Temsili Demokrasi.

^(*) Araştırma Makalesi / [Makale Geliş Tarihi](#): 31.10.2022 - [Makale Kabul Tarihi](#): 27.11.2022
[DOI](#): 10.56701/shd.1197279

^(**) İstanbul Medipol Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul - Türkiye
[E-posta](#): aebayra@medipol.edu.tr
[Orcid No](#): <https://orcid.org/0000-0002-3391-6707>

Abstract

Democracy is a concept that dates back to the fifth century BC. Nevertheless the arguments over its ideas are still relevant today. The democratic practices of Ancient Greece and the liberal democratic approach differ significantly in this regard. The most obvious of these is how little direct democracy is practiced now and representational democracy has become widespread. This demonstrates that democracy's conceptual limits have not yet been fully defined and has the possibility to alter. The decrease in the interest in the elections increases the discussions about the legitimacy crisis of liberal democracy. The liquid democracy model, which gained popularity with Pirate Party, will provide a remedy for this dilemma. Because it allows citizens to participate in democratic processes not only through representatives but also directly. With features like transitivity of votes or withdrawal without waiting for an election, on the other hand, it offers a political life that is dynamic. Nevertheless, despite all positive features, liquid democracy strips politics of its moral foundations and reduces it to daily life. However, it also carries its own risks. In this regard, idea of liquid democracy and whether may provide a remedy for the legitimacy issue on a national level will be discussed.

Keywords

Direct Democracy, Legitimacy Crisis, Liberal Democracy, Liquid Democracy, Representative Democracy.

GİRİŞ

Bugün dünyada yönetim biçimi ne olursa olsun kendisini demokratik olarak tanımlamayan az sayıda devlet bulunmaktadır. Öyle ki günümüzde demokratik sıfatı -hukuki terminolojideki tanımı göz ardı edilerek- devletin yönetim biçiminin modern sistemin değerleri ile uyum içinde olduğunu belirtmek amacıyla kullanılmaktadır. Nitekim anayasalarında; komünizm vurgusu bulunan hatta halkını kapitalizme karşı çıkmak için eğiteceğini beyan eden Çin de, sosyalist bir devlet olduğu yazan Kuzey Kore de kendisini demokratik halk cumhuriyeti olarak tanımlamaktadır. Aslına bakılırsa bu, insanlık tarihinde alışılmadık bir durumdur. Nitekim tarihte uzunca bir süre -Antik Yunan ve Roma Cumhuriyeti dışında- demokrasinin örneği olmamıştır.¹ Diğer taraftan tarih boyunca muhtelif zaman ve coğrafyalarda demokrasiden anlaşılan hep farklı olmuştur. Nitekim demokrasi üzerindeki tartışmalar yaklaşık iki bin beş yüz yıldır sürmektedir. Çalışmamızın esasını oluşturan akışkan demokrasi teorisi de bu tartışmalar üzerine inşa edilmiştir.

Bu nedenle oldukça karmaşık bir içeriği bulunan akışkan demokrasinin anlaşılabilmesi adına demokrasi kavramının gelişim sürecini irdelemek gerekmektedir. Bu kapsamda çalışmada demokrasinin gelişme süreci Antik Yunan, Roma, modern demokrasi olarak üç aşamada incelenecek ve ardından akışkan demokrasi konusu ele alınacaktır. Antik Yunan'da M.Ö. VI. yüzyıldan itibaren demokrasi adlı bir yönetim biçiminin temellerinin atılmaya başlandığı bilinmektedir. Ancak

¹ Anthony Giddens, *Sosyoloji Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş*, çev. Ülgen Yıldız Battal (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2010), 14; Anthony Giddens, *Ulus Devlet ve Şiddet* (İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2008), 225.

Antik Yunan uygulamasından bir hayli farklı olmasına karşın Roma Cumhuriyeti içinde de demokratik unsurlar bulunmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri başkanı Abraham Lincoln ve ünlü Fransız yazar Alexis de Tocqueville ise Amerika'daki sistemi demokrasi olarak tanımlamaktadır. Yaklaşık yirmi beş asır sonra XXI. yüzyıla gelindiğinde ise birçok devletin -farklı siyasal sistemlere ve hükümet biçimlerine sahip olsalar da- demokratik olduğu düşünülmektedir.²

Bu durum demokrasi kavramının sınırlarının tam olarak çizilmediği ya da çizilemediğini göstermektedir. Elbette Aydınlanma felsefesi altında yeşeren demokrasi düşüncesi, iki bin beş yüz yıl öncesine göre bir hayli değişmiştir.³ Örneğin çağımızda doğrudan demokrasinin uygulanması oldukça sınırlıdır, hatta temsili demokrasilerde seçimlere katılım oranlarında dahi büyük düşüş yaşanmaktadır. Tabi ki bu sadece halkın siyasete olan ilgisizliğinden değil, siyasalere duyulan güvensizlikten de kaynaklanmaktadır.⁴ Ancak temsili demokrasiyi daha da ileriye taşıyabilmek için evvela onun bazı sorunlarla karşı karşıya olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Nitekim temsili demokrasinin açmazları, toplumlara yeni bir siyasi katılım ve örgütlenme biçimi aramaya itmiştir. Bu sorunun olası çözümlerinden biri, Avrupa'daki *Korsan Partiler (Pirate Parties)* tarafından temsil edilen *akışkan demokrasi (liquid democracy)* modelidir.⁵ Öyle ki 2006 yılında İsveç'te kurulan Korsan Parti ile birlikte doğrudan demokrasi ile temsili demokrasi arasında konumlandırılan ve akışkan demokrasi olarak adlandırılan yeni bir demokrasi modeli gündeme gelmiştir. Bu modele göre siyasi topluluğun üyeleri, politik alana dâhil olan her konuda doğrudan oy kullanabilir ya da oylarını bir temsilciye devredebilir. Hatta devir yoluyla toplanan bu oylar başka temsilcilere de aktarılabilir. Üstelik her yurttaş devrettiği oyu istediği zaman geri çekebilir. Dolayısıyla tüm yurttaşların politik alana doğrudan dâhil olması da sistemin tamamen temsili demokrasiye dönmesi de ihtimal dâhilindedir.⁶

İfade etmek gerekir ki adını bu dinamik süreçten alan akışkan demokrasi modeli sayesinde doğrudan demokrasi ile temsili demokrasiye ait unsurlar bir potada eritilerek hibrit bir model yaratılmıştır. Böylece doğrudan demokrasinin büyük ölçekli toplumlarda da uygulanabilir hale gelmesi amaçlanmıştır. Akışkan demokrasi bu yönüyle temsili demokrasinin -aşağıda detaylı olarak izah edeceğimiz- bazı aç-

² Robert A. Dahl, *Demokrasi Üzerine* (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2015) 9-10.

³ Nihat Bulut, "Demokrasiyi İdeal Anlamına Yaklaştırma Çabası Olarak Radikal Demokrasi", *AÜEHFD*, 7/1-2 (Haziran 2003), 41.

⁴ Anthony Giddens, "Lecture 5: Democracy Transmission", *BBC* (Erişim 28 Ekim 2022).

⁵ Anna Litvinenko, "Social Media and Perspectives of Liquid Democracy: The Example of Political Communication in the Pirate Party in Germany", *Proceedings of the European Conference on e-Government*, ed. Mila Gasco, (Barcelona: ECEG, 2012), 404.

⁶ Sezen Kama Işık - Alper Işık, "Yeni Bir Siyasi Parti Türü Olarak Elektronik Siyasi Partiler", *İstanbul Hukuk Mecmuası* 79/2 (Mart 2021), 686.

mazlarına çare sunmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın amacı akışkan demokrasinin temsili demokrasinin çıkmazlarına ne ölçüde yanıt verebileceği sorusunun cevabını aramaktadır. Bunun için akışkan demokrasi anlayışına genel hatlarıyla değinilecek ve akışkan demokrasinin teknik yönü tamamen kapsam dışı bırakılacaktır. Zira konuya dair çalışmaların büyük çoğunluğu meseleyi yapay zekâ modellemesine ilişkin bir alan olarak görmekte ve bu doğrultuda oyların temsilcilere devredilme yöntemlerine dair bir yazılım oluşturmayı hedeflemektedir.

Bunun en önemli nedeni, akışkan demokrasinin siyasi ve hukuki düzeyde henüz tamamlanmamış bir teori olmasıdır. Nitekim konu daha çok Korsan Partiler'e ilişkin bir mesele olarak görülmekte ve akışkan demokrasinin şimdiye kadar parti içi demokrasi dışında bir uygulama alanı bulunmamaktadır. Bu kapsamda çalışmada öncelikle Antik Yunan'dan günümüze demokrasi kavramındaki değişime ve bugün aldığı anlama değinilecektir. Çalışmanın devamında modern demokrasinin içinde bulunduğu açmazlara ve akışkan demokrasiyi gündeme getiren koşullara yer verilecektir. Bunun ardından akışkan demokrasi modelinin gelişim süreci ve teorisi ortaya koyularak modern demokrasinin açmazlarına sunduğu çözümler ele alınacaktır.

I. DEMOKRASİNİN KAVRAMSAL GELİŞİMİ VE TEORİK ÇERÇEVESİ

Günümüzde demokrasi; özgürlük, liberalizm ve bireycilik gibi kavramlarla bir arada düşünülen; hatta çoğu halde doğrudan bu kavramların yerine kullanılan bir terimdir. Aslına bakılırsa demokratik bir devlette bireyin devlete karşı yasalarla korunması zorunluluğu ile bir arada düşünüldüğünde bu yaklaşım yanlış olmamakla birlikte eksiktir. Nitekim demokrasinin bu şekilde ele alınması ne etimolojik kökenini ne de hukuki ve siyasi çerçevesini karşılamaktadır. Zira demokrasinin, yani vatandaşların siyasi tartışmalar yoluyla kendilerini yönetmesi geleneğinin kökenleri Antik Yunan şehir devletine (polis ya da site) ve Roma Cumhuriyeti'ne dayanmaktadır.⁷

Bu kapsamda doğrudan ve temsili demokrasi arasında bir noktada yer alan akışkan demokrasiyi kavrayabilmek için demokrasi kavramının izi Antik döneme kadar takip edilmelidir. Öyle ki bu dönemde demokrasi uygulaması, halkın iktidarda doğrudan söz sahibi olması ile gerçekleştirilmiştir. İfade etmek gerekir ki demokrasi ilk ortaya çıktığı manası ile siyasal bir kavramdır. Oysa -aşağıda detaylı olarak izah edeceğimiz üzere- bugün siyasallığı ikinci plana atılan, hatta siyasal olmayan bir demokrasi anlayışı bulunmaktadır.⁸ Elbette yaklaşık iki bin beş yüz yıllık bir geleneğe sahip olan bir kavramın farklı ideallere atfedilmesi ve

⁷ Bernard Crick, *Democracy, A Very Short Introduction* (New York: Oxford University Press, 2002), 13.

⁸ Giovanni Sartori, *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, çev. Tunçer Karamustafaoglu (İstanbul: Sentez, 2014), 25.

anlamının değişmesi anlaşılır bir durumdur. Bu sebeple günümüz demokrasisi ile Antik Yunan demokrasisinin çok fazla benzerlik taşımaması şaşırtıcı değildir.⁹

Çalışma kapsamında demokrasinin Antik izinin takip edilmesinin diğer bir sebebi, demokrasinin yanı sıra modern devletin kurumsal ve ideolojik kökenlerinin de Antik Yunan şehir devletlerine dayanmasıdır. Bu sebeple modern demokrasi kavramının içeriğinin anlaşılması için kelimenin etimolojik kökenlerine değinmekte fayda vardır. Nitekim M.Ö. V. yüzyıldan IV. yüzyıla kadarki süreçte Antik Yunan şehir devletinde yaşayan insan topluluğunun kendi kendini idare edebileceği düşüncesine özgülenen *demokratia* (δημοκρατία) fikri *demos* (δῆμος) ve *kratos* (κράτος) sözcükleri birleştirilerek türetilmiştir.¹⁰ Bu noktada belirtmek gerekir ki doktrinde genel olarak *demos* sözcüğünün karşılığının *halk/topluluk*, *kratosun* ise *iktidar* olduğu, bu sebeple demokrasinin *halkın iktidarı* anlamına geldiği ifade edilmektedir.¹¹ Ancak bu anlatım birçok yönüyle eksiktir. Öyle ki bu tanımlama ne Antik Yunan şehir devletlerinin yapısı ne de kelimenin etimolojik kökeni ile tam olarak uyumaktadır.

Nitekim her ne kadar *demokratia* kavramında *kratos*¹² ile kastedilen iktidar olsa da *demos* sözcüğünün içeriği insan topluluğunu aşmaktadır. Zira *demos* sadece toprak üzerinde yaşayan halk ya da insan topluluğu değildir, toprağın kendisini de kapsamaktadır.¹³ Tabi ki Antik Yunan şehir devleti ile modern devletin siyasi ve idari yapısı oldukça farklıdır. Ancak anakronizme düşmeden ifade etmeye çalışacak olursak, *demos* modern devletin üç unsurundan ikisini yani ülke ve halk unsurunu karşılamaktadır. Lakin tekrar altını çizmek gerekir ki polis bir devlet değil, şehir topluluğudur. Hatta Giovanni Sartori'nin aktardığı üzere Antik Yunan şehir devleti aslında "*polis olan insanlardır*".¹⁴

Burada aynı dine ve dile sahip insanların birbirine sıkıca kenetlenmesi ile oluşan siyasi ve hukuki bir düzen söz konusudur.¹⁵ Dolayısıyla Antik Yunan polisinde iktidar *demostan* ayrı düşünülemez. Öyle ki M.Ö. V. yüzyılda demok-

⁹ Sartori, *Demokrasi Teorisi*, 340.

¹⁰ Bihterin Dinçkol, "Atina Demokrasısından Roma Cumhuriyetine - Demos'tan Populus Romanus'a", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Özel Sayı, Prof. Dr. Bülent Tahiroğlu'na Armağan*, 23/3 (2017), 751-753.

¹¹ Manfred G. Schmidt, *Demokrasi Kuramlarına Giriş*, çev.: M. Emin Köktaş (Ankara: Vadi Yayınları, 2002), 13; Crick, *Democracy*, 11.

¹² Κράτος sözcüğü Antik Yunanca-İngilizce sözlüğüne göre güç, kudret, iktidar ve egemenlik anlamlarına gelmektedir. Bk. Henry G. Liddell (ed.), *An Intermediate Greek-English Lexicon, Liddell and Scott's Greek-English Lexicon*, (Chicago: American Book Company, 1882), 449.

¹³ Nitekim δῆμος kelimesinin sözlük anlamlarına bakıldığında bir ülkenin insanları yani halk dışında bölge, ülke ve arazi gibi anlamları da bulunmaktadır. Bk. Liddell, *Greek-English Lexicon*, 183.

¹⁴ Sartori, *Demokrasi Teorisi*, 340.

¹⁵ Dinçkol, "Atina Demokrasısından Roma Cumhuriyetine", 754.

rasi kavramının yeşerdiği Antik Yunan düşüncesinde birey-devlet ikiliği bulunmamaktadır.¹⁶ Yani *demosu* oluşturan insanlar, siteye bağlı bir yaşam sürmeleri bakımından ancak polis içinde anlam ve varlık kazanır. Bu yüzden Antik Yunan döneminde -Aristoteles'in deyiimi ile-¹⁷ siyasal bir hayvan olan insan, site dışında anlamını hatta insani değerini yitirmektedir. Bu sebeple bireyin siteden ayrı olarak düşünülmesi mümkün değildir.

Bunun doğal sonucu olarak birey, site karşısında hak ve yetkilere sahip değildir.¹⁸ Bireyin siyasal düzen içinde sahip olduğu haklar polisin çıkarları ile sınırlanmıştır, zira bu haklara sahip olmasının yegâne sebebi polisin varlığıdır. Böylece bireyin özel çıkarları polisin menfaatleri içinde erimiş, bireyin varlığı site içinde kaybolmuştur.¹⁹ Ancak bu noktada ifade etmek gerekir ki Antik Yunan demokrasisi sadece özgür erkek yurttaşlara özgülenen azınlıkçı bir demokrasidir.²⁰ Dolayısıyla Antik Yunan'da demokrasi, *demosun* kapsamından ziyade gücü ile ilintilidir.²¹

Roma Cumhuriyeti'nde görülen demokrasi ise Antik Yunan geleneğinden birçok yönüyle ayrılmaktadır. Bu farklılık evvela Roma'da insanın ve dolayısıyla da toplumun ele alınma biçiminden kaynaklanmaktadır.²² Nitekim Roma'da şehir devleti değil, *civitas* bulunmaktadır. Burada *civitas* ile ortak hukuk altında toplanmış yurttaşlar ifade edilmektedir. Roma düşüncesinde bireyler hukuk aracılığı ile *civitas*a erişmiş olan insan topluluğu olarak görülmektedir. Bu yönüyle Antik Yunan'daki *demosun* yerini Roma'da *populus* almıştır.²³ Hatta Sartori'ye göre Roma'da *populusun* yalnızca Roma anayasacılığı çerçevesinde anlaşılabilir bir kavram olması nedeniyle, bugün halkın egemenliği şeklindeki yaklaşımın kökeni Antik Yunan'da değil, Roma geleneğinde bulunmaktadır. Zira hem Orta Çağ'ın hâkim dili Roma'daki gibi Latince'dir²⁴ hem de Orta Çağ'da pozitif hukukun kökeni Roma'dan gelmektedir. Bu bakımdan siyasi ve hukuki düzende halkın egemenliği yaklaşımının yerleşmesinde Roma geleneğinin payı büyüktür.

¹⁶ Recai G. Okandan, *Umumî Âmmе Hukuku, Devletin Doğuşu, Pozitif ve Teorik Gelişmesi, Unsurları* (İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1976), 121.

¹⁷ Aristoteles, *Politika*, çev. Mete Tunçay (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993), 9.

¹⁸ Tabi ki Antik Yunan şehir devletlerinde siyasal yapıyı belirleyen *isegoria* (konuşma eşitliği) ve *isonomia* (kanun önünde eşitlik) gibi özgürlükler bulunmaktadır. Ancak bunlara kişisel özgürlüklerden çok siyasi yapının işleyişine ilişkindir. Zira Antik Yunan dönemi bireysellikten ya da hak ve özgürlüklerden söz etmek için oldukça erken bir çağdır. Detaylı bilgi için bk. Dinçkol, "Atina Demokrasinden Roma Cumhuriyetine", 751-765.

¹⁹ Okandan, *Umumî Âmmе Hukuku*, 121

²⁰ Mehmet Akad vd., *Genel Kamu Hukuku* (İstanbul: Der Yayınları, 2022), 8.

²¹ Dinçkol, "Atina Demokrasinden Roma Cumhuriyetine", 753.

²² Crick, *Democracy*, 12.

²³ Dinçkol, "Atina Demokrasinden Roma Cumhuriyetine", 758-762.

²⁴ Sartori, *Demokrasi Teorisi*, 340.

Demokrasinin Antik Çağ'ın ardından bir kez daha öne çıkışı Orta Çağ'da gerçekleşmiştir. XII. yüzyıl İspanyol temsil kurulları, İngiltere'deki 1295 Parlatentosu ve Fransa'da XIV. yüzyıldaki Tabakalar Meclisi bu yeni sürecin başlangıcını temsil etmektedir. Ancak ifade etmek gerekir ki Orta Çağ liberal hak ve özgürlük anlayışının yerleşmesi için erken bir dönemdir.²⁵ XVII. yüzyıldan itibaren ise demokrasi düşünsel alanda tesirini oldukça artırmıştır. İfade etmek gerekir ki bu zaman diliminde demokrasinin önce teorisinde sonra da uygulamasında pek çok farklılık oluşmuştur.²⁶ Öyle ki XVIII. yüzyıla gelindiğinde -önce Amerikan, sonrasında Fransız devrimleri İngiliz geleneğini takip ederek- demokrasinin modern devlete uygulanabilecek yeni bir biçimi yaratılmıştır. Nitekim doğrudan demokrasi modeli modern devlet için uygulanabilir değildir. Ancak yurttaşların tümünün yönetimde -dolaylı olarak da olsa- söz sahibi olması mümkündür. Böylece egemenliğin gerçek sahibi olan yurttaşların iktidarı seçtikleri temsilciler aracılığı ile kullandıkları yeni bir model geliştirilmiştir. Bu model, temsili demokrasidir. Bu kapsamda zamanla genel oy, eşit oy, seçimlerin adil olması, partiler arası rekabet gibi ilkeler demokrasinin ruhuna işlenmiştir.²⁷

Bu yaklaşım XIX. yüzyıldan itibaren Batılı anayasalarda yer alır olmuştur. Dolayısıyla modern demokrasi yaklaşımı altında halkın iktidarı düşüncesi ile yasal olarak garanti altına alınmış kişisel hak ve özgürlükler fikri bir araya getirilmiştir.²⁸ Öyle ki Amerika Birleşik Devletleri başkanı Abraham Lincoln 1863 yılında Amerikan İç Savaşı sırasında gerçekleştirdiği ünlü Gettysbury konuşmasında -her ne kadar doğrudan demokrasi ifadesine yer vermemiş olsa da- bu yaklaşımı en sarih haliyle şu şekilde ifade etmiştir: "*Tanrı'nın şahitliğindeki bu ülkenin yeni bir özgürlük doğuşu yaşamasını sağlayalım ve halkın, halk tarafından halk için yönetimi olduğu bu devlet yeryüzünden silinmesin.*"²⁹ Dolayısıyla topluluğun kendi kendini yönetmesi teorisi, düşünsel olarak çok daha eskiye dayanmasına karşın modern devlet ile birlikte farklı bir anlam kazanmıştır. Öyle ki modern demokrasi fikri, şiddet tekelini ele geçirmiş ve merkezileşmiş bir hukuk devleti içinde yeşermiştir.³⁰

²⁵ Sartori, *Demokrasi Teorisi*, 58.

²⁶ Oktay Uygun, *Demokrasi, Tarihsel, Siyasal ve Felsefi Boyutları* (İstanbul: On İki Levha, 2017), 113.

²⁷ Maurice Duverger, *Siyasal Rejimler*, çev. Teoman Tunçdoğan (İstanbul: İletişim Yayınları, 1994), 14-16.

²⁸ Crick, *Democracy*, 12-13.

²⁹ Bu noktada ifade etmek gerekir ki doktrinde genel olarak Abraham Lincoln'un bu konuşmasında demokrasinin tanımı yaptığı ifade edilse de, Lincoln'un konuşmasında demokrasi ifadesi geçmemektedir. Bununla birlikte konuşma demokratik yaklaşımı en açık anlamıyla ifade eden konuşmalardan biri olarak kabul edilmektedir. Bk. Gordon Leidner (ed.), *Abraham Lincoln, Quotes, Quips, and Speeches* (Naperville: Cumberland House, 2009), 128.

³⁰ Paul Hirst vd., *Globalization in Question* (Cambridge-Malden: Polity, 2009), 302-303.

Böylece Atina'da demokrasinin, Roma'da ise cumhuriyetin ortaya çıkışından bu yana geçen yaklaşık yirmi beş yüzyıllık zaman diliminde daha önce eşi benzeri görülmemiş bir siyasal düzen ortaya çıkmıştır. Hatta Robert Dahl, tarihsel açıdan eşsiz olan bu modern ve geniş ölçekli demokratik sistemi -çok kişinin yönetimi manasıyla- poliarşi olarak adlandırmaktadır.³¹ Keza Antik Yunan demokrasisinde iktidar bizzat halk tarafından kullanılmaktadır. Bu anlayışta *demos*-ki sadece yetişkin erkek nüfusun küçük bir kısmından oluşmaktadır- kamusal işlerin yürütülmesinde doğrudan söz sahibidir. Oysa bugün -XX. yüzyılın ilk yarısından itibaren kadınların da dâhil edilmesiyle birlikte- belli bir yaşın altında olan küçükler, akıl hastaları ve hükümlüler hariç olmak üzere tüm vatandaşların oy kullanma hakkına sahip olduğu düşüncesi yerleşmiştir.³²

Ancak Antik Yunan şehir devletlerinde uygulanan demokrasi modeli ulus devlet bakımından uygulanabilir değildir. Bu yüzden liberal demokrasi modeli, temsili sistem üzerine inşa edilmiştir.³³ Bu bakımdan demokrasi, modern siyasal düzenler açısından bir üst kavram haline gelmiş olmasına karşın, bünyesinde doğrudan demokrasiye ait unsurlardan büyük ölçüde arındırılmıştır. Zira günümüzde demokrasiden anlaşılan, halkın iktidarı doğrudan kullandığı referandum benzeri uygulamalar değil; sadece egemenliğin halka ait olması ve bunu seçimler kanalıyla ve vekiller aracılığıyla kullanmasıdır.³⁴ Bu noktada modern demokrasi, halkın iktidarının doğrudan uygulandığı Antik demokrasi geleneğinden temsili bir yönetim sistemi olması bakımından ayrılmaktadır. Nitekim modern demokrasi, her bir yurttaşın yönetime doğrudan katılmasının mümkün olmadığı bir yapı olan ulus devlet altında uygulamaya geçmiştir. Bu yapı altında demokrasiden kasıt, yurttaşların iktidarı doğrudan kullanmasından ziyade, egemenliğin kaynağının halka ait olmasıdır. Yani iktidarın kullanımı, halk adına olması kaydı ile meşruiyet kazanmaktadır.³⁵

Bu bakımdan halkın iradesi iktidarın kullanılmasıyla değil, bir onama/rıza şeklinde ortaya çıkmaktadır. Zaten modern demokrasi fikri halkın sınırsız ve aracısız iradesi yerine hukukun üstünlüğü fikri üzerine inşa edilmektedir. Bu da modern demokrasinin, Antik Yunan kökenlerinin aksine, siyasi olmaktan çok hukuki bir kavram olduğunu göstermektedir.³⁶ Zira modern demokrasi yaklaşımı -yukarıda izah edildiği üzere- büyük ölçüde liberal anayasacılık süreci ile birlikte

³¹ Dahl, *Demokrasi Üzerine*, 103-104.

³² Sartori, *Demokrasi Teorisi*, 41.

³³ Schmidt, *Demokrasi Kuramlarına Giriş*, 245; Benzer yönde bk. Anthony Giddens, *Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), 284.

³⁴ Schmidt, *Demokrasi Kuramlarına Giriş*, 14.

³⁵ Ezgi Germeç Tanrıverdi, "Giddens ve Küresel Demokrasi", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 6/1 (2009), 861.

³⁶ Sartori, *Demokrasi Teorisi*, 50.

yerleşmiştir. Dolayısıyla modern demokrasinin daha iyi anlaşılabilmesi için liberalizm ile demokrasi arasındaki ilişki somut bir düzeye indirgenerek ele alınmalıdır. Bu doğrultuda genel olarak ifade edecek olursak, liberalizm bir iktidar sınırlama tekniği iken demokrasi halkın iktidar üzerinde doğrudan ya da dolaylı olarak söz sahibi olmasıdır. Keza liberalizm iktidarı denetlemek isterken demokrasinin amacı onu kullanmaktır.³⁷

Öte yandan liberalizm, özgürlüğü merkeze alırken eşitlik düşüncesini sadece hukuksal ve fırsat eşitliği üzerinden sınırlandırmaktan yanadır.³⁸ Bu doğrultuda modern demokrasinin temel hedefi özgürlük ve eşitliğin bir arada sağlanmasıdır. Bu bakımdan iktidarın anayasal olarak sınırlanması söz konusudur.³⁹ Bu yönüyle modern demokrasi -Antik geleneğin aksine- insan haklarının tanındığı ve koruma altına alındığı bir düzeni temsil etmektedir.⁴⁰ Diğer taraftan modern demokrasi anlayışın içinde kuvvetler ayrılığı ve hukukun üstünlüğü gibi ilkeler öne çıkmaktadır. Bu doğrultuda modern demokrasi ayrıca çoğulculuk, seçimlerin serbest olması, partiler arası rekabet ve iktidarın temsil yoluyla devredilmesi gibi ilkelere dayanmaktadır.⁴¹

Dolayısıyla egemenliğin halka ait olması demokratik meşruiyetin kaynağı olarak görülse de halk iktidarı ifadesi modern demokrasiyi tanımlamak için yeterli değildir. Nitekim günümüzde kuvvetler ayrılığı ve iktidarın sınırlandırılması gibi ilkeler de demokrasinin kavramsallaştırılma sürecine dahil edilmiştir.⁴² Bu doğrultuda en genel tanımıyla modern demokrasi; tüm yurttaşların oy kullanma ve siyasal olarak örgütlenme hakkına sahip olduğu, birey ile devlet arasındaki ilişkide hukukun üstünlüğü ilkesinin gözetildiği, bireysel hak ve özgürlüklerin anayasa ile güvence altında alındığı bir sistemdir. Bununla birlikte günümüzde demokrasinin bir meşruiyet krizi içinde olduğu da bir gerçektir.⁴³ Bunun en belirgin örneği 1990'dan beri seçimlere katılım oranının sürekli düşme eğilimi göstermesidir.⁴⁴ Bu kapsamda çalışmanın devamında -akışkan demokrasi fikrinin ortaya çıkmasını sağlayacak koşulları yaratması bakımından- temsili demokrasinin içinde bulunduğu krize değinilecektir.

³⁷ Sartori, *Demokrasi Teorisi*, 467.

³⁸ Jürgen von Kempski vd., *Günümüzde Felsefe Disiplinleri*, çev. Doğan Özlem (İstanbul: Ara Yayıncılık, 1990) 469.

³⁹ Anthony Giddens, *Mahremiyetin Dönüşümü*, çev. İdris Şahin (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2010), 171.

⁴⁰ Nesrin Demir, "Demokrasinin Temel İlkeleri ve Modern Demokrasi Kuramları", *Ege Akademik Bakış* 10/2 (2010), 598-601.

⁴¹ Schmidt, *Demokrasi Kuramlarına Giriş*, 20.

⁴² Yarıç - Taşkesen, "İki farklı demokrasi Pratiği", 561.

⁴³ Bulut, "Radikal Demokrasi", 43.

⁴⁴ Hakan Mehmet Kiriş, "Türkiye'de 'Seçim Sandığı' Tartışmaları: Seçime Katılma Oranlarının Anlamı ve Önemi", *Toplum ve Demokrasi* 9/19 (2016), 35-39.

II. TEMSİLİ DEMOKRASİNİN MEŞRUIYET KRİZİ

Doğrudan ve temsili demokrasi arasında bir noktada konumlanan akışkan demokrasi, temsili demokrasinin düşük katılım sorununa ve buradan doğan meşruiyet krizine bir yanıt olarak ortaya atılmış bir modeldir. Bu bakımdan çalışmanın bu bölümünde modern demokrasinin sadece bu iki çıkmazı ele alınacaktır. Buna bağlı olarak çalışmanın ana hedefinden sapmamak adına temsili demokrasiye görülen bu aksaklıklara ilişkin olarak iki ayrı ucu temsil eden demokrasi modellerine, yani seçkinci ve katılımcı demokrasi görüşlerine kısaca yer vermekle yetinilecektir. Bu bağlamda seçkinci yaklaşım, demokrasiyi sadece bir yönetici seçme süreci olarak görmekte ve neredeyse halksız bir demokrasi modeli tasarlamaktayken⁴⁵ katılımcı demokrasi savunucuları, demokrasinin ancak yurttaşların siyasete aktif katılımının sağlanmasıyla hayatta kalabileceğini ifade etmektedir.⁴⁶

Bu noktada Maurice Duverger'in demokrasiye ilişkin görüşleri oldukça dikkat çekicidir. Nitekim Fransız düşünür demokrasiyi -uygulaması üzerinden- açık ve yalın hali ile tanımlamıştır. Bu tanıma göre demokrasi yönetenlerin yönetilenler tarafından seçimle işbaşına getirildiği bir sistemdir. Bu bakımdan demokrasi yurttaşların yönetime bizzat katıldığı bir rejim değil, kendilerini yönetecek kişileri seçtiği bir düzendir. Dolayısıyla Duverger demokrasiyi halkın kendi kendisini yönettiği bir sistem olarak görmemektedir.⁴⁷ Giddens konunun oldukça tartışmalı olduğunu belirttikten sonra demokrasinin tanımını seçimler üzerinden gerçekleştirmiştir. Zira Giddens'e göre demokrasilerde nüfusun tüm üyelerinin katılabileceği düzenli ve adil seçimler olur. Bu çerçevede demokrasi ise siyasi partilerin iktidar için gerçekleştirdikleri mücadele ve rekabeti içeren sistemdir.⁴⁸ Her iki düşünür de nihayetinde siyasi partilerin günümüzde temel temsil mekanizması haline geldiğini⁴⁹ vurgulamaktadır.

Bu görüşlere paralel olarak seçkinci görüşü benimseyen yazarlar demokrasinin ideali ile uygulaması arasındaki farka dikkat çekmektedir. Bu görüşe göre en açık tanımını Lincoln'un *halkın halk tarafından halk için yönetimi* şeklindeki ifadesinde bulan klasik demokrasi yaklaşımı geçerliliğini yitirmiştir.⁵⁰ Bu yaklaşıma karşı çıkan seçkinci kurama göre demokrasi sadece bir yönetici seçme süre-

⁴⁵ Demokratik seçkincilik konusunda detaylı bilgi bk. Bulut, "Radikal Demokrasi", 42-48; Uygun, *Demokrasi*, 179-190.

⁴⁶ Uygun, *Demokrasi*, 181-182.

⁴⁷ Duverger, *Siyasal Rejimler*, 14-15.

⁴⁸ Anthony Giddens, *Runaway World: How Globalization Is Reshaping Our Lives* (New York: Routledge, 2000), 86.

⁴⁹ Alexandros Kioupkiolis - Giorgos Katsambekis (drl.), *Radikal Demokrasi: Kitlenin Biyopolitikası, Halkın Hegemonyası*, çev. Esmâ Kartal - Hayrullah Doğan (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2016), 279.

⁵⁰ Uygun, *Demokrasi*, 179.

cidir. Hatta halkın seçim sürecindeki rolü aktif bile değildir. Tek görevi kendisine sunulan adaylar arasında bir tercihte bulunmak olan halk, bu kapsamda sadece seçim dönemlerinde işlev kazanmaktadır.⁵¹ Bunun yanı sıra seçkincilik taraftarları -çağın koşulları gereği- günümüz insanının siyasal alana ilgisini kaybettiğini belirtmektedir. Öyle ki Antik dönemin aksine yurttaşın belirleyici özelliği artık siyasal değil, hukuki bir varlık olmasıdır.⁵² Bu yönüyle demokratik rejimler, halkın iktidarı doğrudan kullandığı sistemler olmaktan çıkarak yöneticilerin halk tarafından onaylandığı düzenlere dönüşmüştür.⁵³

Halkın demokratik sistemlerdeki etkisizliği ise yönetici seçkinlerin rolünün artmasına yol açmıştır. Bu minvalde çağımızın demokrasileri, yönetici seçkin grupların iktidar yarışı haline gelmiştir.⁵⁴ Diğer taraftan seçkinci görüşü savunanlar için halkın demokrasideki rolünün niceliksel anlamda da önemi bulunmamaktadır. Bu doğrultuda seçimlere katılım oranının yüksek ya da düşük olmasının sistemin işleyişi açısından bir değeri yoktur.⁵⁵ Hatta bu konuda bir adım daha ileri gidilerek, halkın seçimlere katılma oranının artırılmasının sadece faydasız değil, aynı zamanda tehlikeli olabileceğini ifade edilmektedir. Keza bu fikre göre kitleler hem otoriter eğilimlere sahip olmaya yatkındır hem de manipülasyona açıktır. Bu sebeple seçime katılan bireylerin sayısı arttıkça rejimin varlığı daha çok tehlike altına girmektedir.⁵⁶

Özetle seçkinci görüş demokrasiyi doğrudan siyasal bir amaç olarak görmekte ve demokratik meşruiyeti sadece halkın yöneticileri seçebilmesine bağlamaktadır. Demokrasinin bu şekilde bir kamusal karar alma sürecine indirgenmesi siyasetin sadece bireysel çıkarlara ait bir mesele olarak görülmesi anlamına gelmektedir. Öyle ki bu anlayışa göre siyaset, kişilerin çıkarlarını siyasal aygıtta aktarılması ve böylece özel çıkarların birbiriyle eşgüdümlü hale getirilmesi sürecidir. Bu yaklaşım siyasetin aslında değere yönelik bir faaliyet olduğunu dikkate almamaktadır. Bu bağlamda demokrasinin içinin boşaltılmasına; özgürlük, eşitlik ve çoğulculuk gibi değerlerden uzaklaşmasına yol açmaktadır. Demokrasinin iyi toplum idealinden arındırılarak salt bir yönetim metodu haline getirilmesi ise çağımız demokrasilerinin bir meşruiyet krizi yaşamasına sebebiyet vermektedir.⁵⁷

⁵¹ Bulut, "Radikal Demokrasi", 46.

⁵² Uygun, *Demokrasi*, 179-183.

⁵³ Bulut, "Radikal Demokrasi", 46.

⁵⁴ Uygun, *Demokrasi*, 183-188.

⁵⁵ Bulut, "Radikal Demokrasi", 47.

⁵⁶ Konuya ilişkin tartışmalar için bk. Uygun, s.181; Carole Pateman, *Participation and Democratic Theory*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1976), 10.

⁵⁷ Bulut, "Radikal Demokrasi", 48-60.

Bu noktada ifade etmek gerekir ki modern demokrasinin içinde bulunduğu kriz herhangi bir demokrasi teorisinden değil, Batılı toplumsal ve siyasal örgütlenme biçimine meşruluk veren, liberal ve demokratik değerler ile siyasal rejimin işleyişi arasındaki farklılıktan kaynaklandığı düşünülmektedir.⁵⁸ Ancak -yukarıda da ifade edildiği üzere- demokrasinin ne olduğu ve ne olması gerektiğine dair görüşler birbirine karışmıştır. Bu da modern demokrasinin krizinin, sistemin işleyişinden çok tanıma dair bir sorun gibi gözükmesine yol açmıştır.⁵⁹ Öyle ki seçkin görüşte halk demokrasi içinde işlevsiz bir konuma itilirken katılımcı demokrasi taraftarlarına göre insan ahlaki değere sahip bir varlık olarak ancak siyasal karar alma süreçlerine aktif biçimde katılarak özgürleşebilmektedir. Temsili demokrasinin meşruluğu da kurumsal olarak katılımcı demokrasinin savunduğu bu temele dayanmaktadır. Ancak uygulamada parlamentoların, siyasal partilerin ve baskı gruplarının yapılışı bu meşruluk zeminiyle uyum içinde değildir.⁶⁰

Nitekim Carl Schmitt de liberal düşünce ile demokrasi oluşturan özdeşlikler arasında bir tezatlık bulunduğunu ifade etmektedir. Öyle ki Schmitt'e göre demokrasi yönetenlerle yönetilenlerin, yani devlet otoritesinin öznesi ile nesnesinin, dolayısıyla da devlet ile oy veren halk arasındaki özdeşliğe dayanmaktadır. Oysa liberalizmin temelinde yer alan bireycilik olgusu ile bu özdeşlikler arasında daima bir mesafe kalmaktadır.⁶¹ Bu bakımdan parlamenter demokrasinin krizi aslında temsiliyete ilişkin bir krizdir. Keza temsili demokrasi için halkın iradesinin iktidara bir özdeşlik içinde yansıtılması mümkün olmamaktadır.⁶² Üstelik günümüzde yurttaşların siyasette pasif bir rol oynadığı ve sadece önlerine getirilenlere oy verdiği gibi bir gerçeklik bulunmaktadır. Diğer taraftan çıkar gruplarının faaliyetlerine geniş özgürlük tanındığı için siyaseten kapitalist ekonomiye zarar verecek eylemlerden büyük ölçüde kaçınıldığı da yadsınamaz. Hatta kimi zaman halkın seçim dönemlerinde çıkar grupları tarafından manipüle edildiği de görülmektedir.⁶³

Modern demokrasinin bu tip sorunlarla karşı karşıya olduğu muhakkaktır. Ancak demokratik meşruiyet için evvela iktidarın alacağı kararlardan etkilenecek olanların, karar alma süreçlerine özgürce ve eşit olarak katılabilmeleri gerekmektedir. Öyle ki katılımcı demokrasi kuramına göre de sistemin meşruluğu,

⁵⁸ Levent Köker, *İki Farklı Siyaset, Bilgi Teorisi-Siyaset Bilimi İlişkileri Açısından Pozitivizm ve Eleştirel Teori* (İstanbul: Ayrıntı, 1990), 14-15.

⁵⁹ Sartori, *Demokrasi Teorisi*, 16-23.

⁶⁰ Köker, *İki Farklı Siyaset*, 14-15.

⁶¹ Carl Schmitt, *Parlamenter Demokrasinin Krizi*, çev. A. Emre Zeybekoğlu (Ankara: Dost, 2014), 36-42.

⁶² Murat Yiğit, "Post-Demokratik Bir Siyasi Hareket Olarak Korsan Parti", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11/22 (Güz/Autumn 2021), 538.

⁶³ Colin Crouch, *Post Democracy* (Londra: Polity Press, 2004), 4.

halkın siyasi alana mümkün olan en yoğun şekilde katılmasına dayanmaktadır.⁶⁴ Bu noktada liberal demokrasiyi meşruiyet krizine iten en önemli nedenlerden birisi de katılım eksikliğidir. Öyle ki halk temsili demokrasi modelindeki en büyük rolünü, yani kendisini yönetecek ve siyasal kararları alacak yöneticileri seçme görevini yerine getirmemektedir.⁶⁵ Diğer yandan bu ilgisizlik seçimlerle sınırlı kalmamakta, katılımcı demokrasinin en önemli unsurlarını olan kararların alınması, uygulanması ve denetlenmesi süreçlerine⁶⁶ de yansımaktadır.

Halkın demokratik süreçlere kayıtsızlığı katılımcı demokrasi düşüncesinden bir hayli uzaklaştığını göstermektedir. Dolayısıyla demokrasinin ideali ile uygulaması arasında bir fark ortaya çıkmaktadır. Ancak Sartori'nin de altını çizdiği üzere demokrasi nedir ya da ne olmalıdır gibi soruları birbirinden ayırmaya olanak yoktur. Zira demokrasi ancak idealleri ve değerleri ile anlam ve varlık kazanabilmektedir.⁶⁷ Bu bakımdan hem seçkinci görüşün tespitleri hem de katılımcı demokrasi modeli taraftarlarının savunduğu değerler akılda tutularak demokraside olan ve olması gereken bir araya getirilmelidir. Bu çerçevede doğrudan demokrasiye ilişkin unsurlarıyla katılımcı teoriye, uzman temsilcileri siyasal sürece dâhil etmeye yönelik çabasıyla da seçkinci görüşe yaklaşan akışkan demokrasi modeli, modern demokrasinin meşruiyet krizine çözüm sunan bir tasarı olarak öne çıkmaktadır.

III. AKIŞKAN DEMOKRASİNİN GÜNDEME GETİRİLMESİNE ZEMİN HAZIRLAYAN ŞARTLARA GENEL BİR BAKIŞ

İlk kez Antik Yunan şehir devletinde ortaya çıkan demokrasi kavramı günümüze kadarki süreçte teori ve uygulamada çeşitli dönüşümlere uğramıştır. Bu kapsamda demokrasi teorisine ilişkin olarak doktrinde birçok ayırım bulunmaktadır. Ancak çalışma kapsamında sadece halkın yönetime katılım şekli bağlamında ifade edilen ayrıma değinmekle yetinilecektir. Zira bu doğrultuda gerçekleştirilen ayırimda doğrudan ve temsili demokrasi modellerine ulaşılmaktadır. Bu modellerden doğrudan demokraside halk, iktidarı hiçbir aracı ve kurum olmadan, yani temsilcilere başvurmadan bizzat kullanmaktadır.⁶⁸ Dolayısıyla bu modelin en büyük artısı halkın alınacak her karara görüşlerini doğrudan yansıtabilmesidir.⁶⁹

⁶⁴ Demir, "Demokrasinin Temel İlkeleri", 606.

⁶⁵ Bulut, "Radikal Demokrasi", 48-60.

⁶⁶ Fatih Turan Yaman, "Katılımcı Demokrasi: Kapsam ve Unsurlar", *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi*, 6/2 (2017), 136-160.

⁶⁷ Sartori, *Demokrasi Teorisi*, 16-23.

⁶⁸ Yarcı - Taşkesen, "İki farklı demokrasi Pratiği", 557.

⁶⁹ Angel Tchorbadjiiski, *Liquid Democracy*, (Aachen: Rheinisch-Westfälische Teknik Üniversitesi, Informatik 4 ComSys, Lisans Tezi, 2012), 5.

Bu noktada alınan kararların şahısların değil, toplumun yararına olması için de alınacak kararlarda ortak iyinin aranması beklenmektedir.⁷⁰ Bununla birlikte doğrudan demokrasi modelinin ulusal ölçekte hayata geçirilmesi mümkün görünmemektedir.⁷¹ Her ne kadar İsviçre Konfederasyonu liberal hukuk devleti modeli içerisinde bu sisteme örnek olarak gösterilse de, aslına bakılırsa burada doğrudan demokrasiye ait unsurlara sınırlı ölçekte yer verilmektedir.⁷² Bu bakımdan İsviçre hukuk düzeninde yer alan halk inisiyatifleri temsili demokrasi modeli içinde doğrudan demokrasiye yönelik uygulamalardır.⁷³

Nitekim temsili demokrasi halkın iradesinin seçimler kanalıyla temsilcilere iletilmesi ve temsilciler tarafından belirli bir süre boyunca iktidarın halk adına kullanılması esasına dayanmaktadır.⁷⁴ Dolayısıyla burada iktidarın asıl sahibi olduğu düşünülen vatandaşların gücü seçimlere indirgenmektedir. Bunun klasik demokrasi modelinden bir kopma olduğunu ifade edilmektedir. Zira bu görüşe göre modern ve liberal demokrasi modeli; kuvvetler ayrılığına ilişkin bir güç dengesi yaratmakta, hak ve özgürlüklere ilişkin bir koruma mekanizması sağlamakta ama -Antik Yunan klasik demokrasi modelini aksine- doğrudan katılımı ve ortak iyi arayışı içermeyen bir sistemi yansıtmaktadır.⁷⁵

Diğer taraftan temsili demokraside seçimler önceden belirlenmiş aralıklarla yapıldığı ve bu süre zarfı boyunca seçilenler yönetimde kaldığı için halkın iktidar

⁷⁰ Philip Dingeldey, "A Fourth Transformation of Democracy: Liquid Democracy, Supra-National Democracy and the Fate of Participation, Law", *Democracy and Development* 23 (2019), 184.

⁷¹ Dingeldey, "Liquid Democracy", 185; Tchorbadjiiski, *Liquid Democracy*, 6; Yarcı - Taşkesen, "İki farklı demokrasi Pratiği", 557.

⁷² Doğrudan demokrasi bakımından İsviçre ile diğer anayasal demokrasiler arasındaki mesafenin ne kadar büyük olduğunu referandumların sayısı gösterir. Zira içinde bulunduğu coğrafya üzerinde değerlendirdiğimizde, İsviçre'de ortalama olarak tüm Avrupa'nın toplamının iki katından fazla referandum gerçekleştirilmektedir. Bu referandumlara örnek verecek olursak ilk olarak; elli bin vatandaş veya sekiz kanton tarafından imzalanarak belgelenen bir talep söz konusu olduğu takdirde, parlamento tarafından hazırlanan yasalar onay almak için halk oylamasına sunulmaktadır. İkinci olarak halk inisiyatif adı altında yüz bin vatandaşın imzası toplanırsa anayasa değişikliği talep edilebilmektedir. Böyle bir halk inisiyatif gündeme gelirse parlamento ve hükümetin anayasa değişikliği teklifini görüşmesi gerekmektedir. Lüzum görüldüğü takdirde karşı bir teklif de hazırlanarak değişiklik halkoyuna sunulmaktadır. Üçüncü olarak İsviçre'nin imza altına aldığı uluslararası sözleşmeler, hangi uluslararası örgütlere gireceğini öngören veya çok yönlü bir hukuk birliğine katılmayı sağlayan belgeler halkoyundan geçmelidir. Son olarak parlamento tarafından kabul edilen anayasa değişikliklerinin ise hem halkın hem de kantonlarından yarısından fazlasının onayını alması gerekmektedir. Detaylı bilgi için bk. Schmidt, *Demokrasi Kuramlarına Giriş*, 247-251; Arjen Nijeboer, "Liquid Democracy versus Direct Democracy through Initiative and Referendum: Which is Best?", *Democracy International* (Erişim 18 Ekim 2022).

⁷³ Jüri Ruus, "Direct Democracy: Country-Report on Estonia", *Zora* (Erişim 18 Ekim 2022).

⁷⁴ Jan Behrens vd., *The Principles of Liquid Feedback* (Berlin: Interaktive Demokratie, 2014), 14; Yarcı - Taşkesen, "İki farklı demokrasi Pratiği", 557.

⁷⁵ Dingeldey, "Liquid Democracy", 184-185.

üzerindeki denetimi azalmakta ve yöneticiler bir kez seçildikten sonra yönetenlerin iradelerine aykırı kararlar alabilmektedir. Dolayısıyla siyasi denetim sadece seçimden seçime gerçekleştirilebilir. Yalnızca seçimlerde siyasi alana dâhil olan vatandaşlar siyasete yabancılaştıklarından siyasi partiler demokratik sisteme tamamen hâkim olmaktadır.⁷⁶ Bu durum ayrıca seçimlere katılım oranlarının düşmesine, böylece temsili demokraside bir meşruiyet krizi yaşanmasına yol açmaktadır.⁷⁷

Bu bakımdan her iki demokrasi modelinin de artı ve eksi yönleri bulunmaktadır. Üstelik nüfus arttıkça ve coğrafi alan genişledikçe doğrudan demokrasi modelinin fiilen uygulanması da zorlaşmaktadır.⁷⁸ Bu bakımdan temsili demokrasi modeli içinde halk oylaması gibi doğrudan demokrasiye ilişkin uygulamalar hayata geçirilmektedir. Bu sayede önemli meseleler söz konusu olduğunda etkin katılım temin edilerek, vatandaşların siyasetin aktif unsuru haline getirilmelerinin yanı sıra, alınacak kararların meşruiyetinin sağlanması da temin edilmektedir. Bununla birlikte her ne kadar teorisi çok daha eskiye dayansa da doğrudan ve temsili demokrasi modellerini bir araya getirmek üzere XXI. yüzyıldan itibaren yeni fikirler ortaya atılmaya başlanmıştır.⁷⁹

Bu doğrultuda genel olarak dört farklı yaklaşım bulunmaktadır. Bunların ilki temsili demokrasinin krizine karşı çareyi demokratik olmayan rejimlere yönelmede bulmakta, ikincisi ise çözümü doğrudan demokrasiye dönüştürmekte, üçüncüsü ise Antik Yunan'a, belirli yönleriyle Roma Cumhuriyeti'nin ve İsviçre sisteminin uygulamalarına dayanmaktadır. Bu görüşün taraftarları genel olarak lidersiz, kendi kendini organize eden, yüz yüze müzakerenin yerleştiği ve küçük ölçekli yapıların birleşiminden oluşan siyasi birimler ile demokrasinin doğrudan uygulanmasının mümkün olduğunu düşünmektedir. Dijital demokrasiyi savunan üçüncü grup ise yeni teknolojiler -özellikle de internet- vasıtasıyla doğrudan demokrasiyi ulus ölçeğinde uygulamanın mümkün hale geldiğini öne sürmektedir. Bu noktada Korsan Parti hareketi ile doğan dördüncü grup ise -dijital olsun ya da olmasın- akışkan demokrasi modeli ile temsili ve doğrudan demokrasinin bir araya gelmesinin mümkün olduğunu savunmaktadır.⁸⁰

Çalışma kapsamında ele alacağımız son grup -her ne kadar henüz parti içi demokrasi dışında bir uygulaması da bulunmasa da- akışkan demokrasinin teorisinde siyasetin gidişatını değiştirme potansiyeline sahip olduğunu savunmaktadır.⁸¹

⁷⁶ Nijeboer, "Liquid Democracy", 1.

⁷⁷ Yiğit, "Korsan Parti", 552.

⁷⁸ Dahl, *Demokrasi Üzerine*, 125.

⁷⁹ Dingeldey, "Liquid Democracy", 183.

⁸⁰ Helene Landemore, *Open Democracy, Reinventing Popular Rule for the Twenty-First Century* (New Jersey: Princeton University Press, 2020), 53-54.

⁸¹ Behrens vd., *The Principles of LiquidFeedback*, 16.

Zira -aşağıda detaylı izah edeceğimiz üzere- bu model içinde vatandaşlar ister siyasi meseleler üzerinde doğrudan karar alabilmekte, isterse oylarını bölerek her karar için farklı vekil seçebilmektedir. Yani vatandaşlar bazı konularda doğrudan oy kullanabilirken, başka meselelerde bir vekil tarafından temsil edilebilmektedir. Üstelik oy aktarma geçişi olduğundan seçilen vekiller kendi temsilcilerini belirleyebilmektedir. Dolayısıyla devralınan her oy yeni bir temsilciye aktarılabilir. Bu doğrultuda bazı temsilciler çok sayıda kişiyi temsil etme gücüne erişebilmektedir. Ancak istenilen her an -herhangi bir seçim süresi beklenmeksizin- tüm bu süreç sonlandırılarak oylar ilk sahiplerine dönebilmektedir.⁸²

Bu noktada ifade etmek gerekir ki akışkan demokrasi modeli henüz teorisi tamamlanmamış karmaşık bir modeldir. Bu sebeple akışkan demokrasinin doktrinde ortak bir tanımı bulunmamaktadır. Bu durum akışkan demokrasi modelinin kavramsal çerçevesinin çizilmesini zorlaştırmaktadır.⁸³ Bu doğrultuda akışkan demokrasinin dijital demokrasi ve yapay zekâyâ ilişkin yönleri çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Zira çalışma bağlamında öncelikle konuyu gündeme taşıyan Korsan Parti hareketine kısaca değinilecek, ardından da akışkan demokrasinin teorik çerçevesi ve işleyişi incelenerek temsili demokrasinin açmazlarına çare olup olamayacağı hususu tartışılacaktır.

IV. DOĞRUDAN VE TEMSİLİ DEMOKRASİNİN ARA FORMU: AKIŞKAN DEMOKRASİ

A. KORSAN PARTİLER VE AKIŞKAN DEMOKRASİ FİKRİNİN DOĞUŞU

Yukarıda ifade edildiği üzere temsili demokrasinin içinde bulunduğu kriz, toplumu yeni bir siyasi katılım ve örgütlenme biçimi aramaya itmiştir. Bu soruna ilişkin çözüm önerilerinden biri olan *akışkan demokrasi* Avrupa'daki Korsan Partiler tarafından gündeme getirilmiştir.⁸⁴ Bu noktada -her ne kadar çalışmanın kapsamı dışında bırakılmış olsa da- sadece akışkan demokrasi modeli bağlamında Korsan Partiler'e kısaca değinmekte yarar vardır. Nitekim ilk Korsan Parti, internet üzerinden verilerin ücretsiz olarak paylaşılmasına imkân tanıyan bir site olan The Pirate Bay için İsveç polisi tarafından yürütülen operasyona karşı

⁸² Nijeboer, "Liquid Democracy", 1.

⁸³ Nitekim konuya ilişkin çalışmaların büyük çoğunluğu konuyu dijital demokrasiye yahut yapay zekâyâ dayandırarak tartışmanın temelinde bu konuları almaktadır. Bu noktada diğer bir yaklaşım da akışkan demokrasiye gündeme gelmesine olanak sağlayan Korsan Parti hareketine paralel olarak incelemektir. Bununla birlikte bizim de yer aldığımız diğer görüş ise dijital demokrasiyi akışkan demokrasinin sadece bir uygulaması olarak görmekte ve bu bağlamda daha çok akışkan demokrasi kavramının içeriğine yoğunlaşmaktadır. Detaylı bilgi için bk. Chiara Valsangiacomo, "Clarifying and Defining the Concept of Liquid Democracy", *Swiss Polit Sci Rev.* 28/1 (2022), 72.

⁸⁴ Litvinenko, "The Pirate Party in Germany", 404.

gerçekleştirilen protestoların ardından 2006 yılında kurulmuş ve tüm Avrupa'ya yayılmıştır.⁸⁵

Korsan Partisi ilk seçim başarısını da kurulduğu ülkede, İsveç meclisinde iki ve Avrupa Parlamentosu'nda bir sandalye kazandığı 2009 seçimlerinde elde etmiştir.⁸⁶ Bir diğer başarı ise 2011'de bu kez Almanya'da Berlin Eyalet Parlamentosu'nda kazanılan on beş sandalye ile gelmiştir.⁸⁷ 2014 yılında bu sayı tüm eyaletlerde iki yüz elli bire ulaşmıştır. Korsan Partisi İzlanda'da 2016'da genel seçimler sonucu üçüncü siyasi parti konumuna gelmiştir.⁸⁸ Diğer taraftan Çekya'da 2017 yılında gerçekleştirilen parlamento seçimleri ile mecliste yirmi iki vekil, 2020 yılında yapılan seçimlerden sonra ise Senato'da üç senatör koltuğu kazanmıştır. Öte yandan Zdeněk Hřib 2018 yılında Korsan Parti adayı olarak girdiği seçim sonucunda Prag belediye başkanlığını kazanmıştır ve bu görevini halen yürütmektedir.⁸⁹

Aslına bakılırsa Korsan Partiler esas olarak fikri mülkiyet hakkı rejimine ve onun ulusal ve uluslararası uygulamalarına karşı çıkmak üzere kurulmuştur. Zira ilk Korsan Parti çevrimiçi dosya paylaşımının suç sayılmasına karşı gerçekleştirilen protestolar sonucu ortaya çıkmıştır.⁹⁰ Bu minvalde korsanların siyasi alana geçişi, bir sivil toplum örgütü olarak sosyal ve ekonomik taleplerini elde edemeyecekleri düşüncesi üzerine gerçekleşmiştir.⁹¹ Teknoloji kullanımının temel bir insan hakkı olduğunu savunan partinin kuruluş sloganı ise “*özgürlük, demokrasi ve paylaşım*”dır.⁹²

Bu doğrultuda Korsan Partiler -en başta internet ortamında olmak üzere- fikri mülkiyetin tamamen ortadan kaldırılması ya da en azından kamulaştırılması gerektiğini savunmaktadır.⁹³ Bilgiye erişimin ücretsiz olması gerektiğini belirten parti taraftarları, tüketici ve yazar haklarına yönelik bir reform talep etmektedir.⁹⁴ Ancak korsanlar internet konularına dar bir şekilde odaklanmaları nedeniyle

⁸⁵ Christian Blum - Christina Isabel Zuber, “Liquid Democracy: Potentials, Problems, and Perspectives”, *The Journal of Political Philosophy* 24/2 (Haziran 2016), 162.; Johanna Jââsaari - Jockum Hilden, *European Pirate Parties and the Politics of Communication* (Helsinki: University of Helsinki, 2015), 9; Johanna Jââsaari - Jockum Hilden, “From File Sharing to Free Culture: The Evolving Agenda of European Pirate Parties”, *International Journal of Communication* 9 (2015), 870.

⁸⁶ Alper Işık, *Dijital Demokrasi* (İstanbul: On İki Levha, 2020) 152.

⁸⁷ Jââsaari - Hilden, *European Pirate Parties*, 8.

⁸⁸ Jorge Francisco - Aguirre Sala, “The Liquid Proposal Facing Democratic Challenges”, *JeDEM* 14/1 (2022), 90.

⁸⁹ Yiğit, “Korsan Parti”, 545.

⁹⁰ Jââsaari - Hilden, *European Pirate Parties*, 28.

⁹¹ Yiğit, “Korsan Parti”, 552.

⁹² Kama Işık - Işık, “Elektronik Siyasi Partiler”, 686.

⁹³ Yiğit, “Korsan Parti”, 547.

⁹⁴ Jââsaari - Hilden, *European Pirate Parties*, 8.

sıklıkla eleştirilmiş; bu minvalde odak noktalarını özel hayatın gizliği, iletişim özgürlüğü, kendi kaderini tayin etme hakkı gibi daha kapsayıcı konulara yöneltmiştir.⁹⁵ Hatta bazı Korsan Partiler programlarını dijital haklardan sürdürülebilir tarıma varıncaya dek çeşitlendirmiştir.⁹⁶ Bu durum Korsan Partiler'in ideolojik idealizm ile siyasi pragmatizm arasında sıkışıp kaldığını göstermektedir.⁹⁷

Bu noktada ifade etmek gerekir ki Korsan Partiler, kişisel özgürlüklerin sınırı nedir ya da kolektif sorumluluklar nerede başlar gibi soruları cevapsız bırakmaktadır. Zira dijital çağda özgürlük, mahremiyet ve bilgiye erişim ile ilgili tartışmalı meseleleri gündeme getirirler de ideolojik konularını netleştirme konusunda isteksiz görünmektedir. Bu doğrultuda sağ ya da sol olarak herhangi bir ideolojik pozisyonlarının olmadığı vurgulanmaktadır.⁹⁸ Bu bakımdan Korsan Partiler ideolojik tutumları nedeniyle geleneksel olarak sağ ya da sol çerçeveye oturmamaktadır. Parti üyeleri bu durumu “*bizler ideolog değil, araştırmacıyız*” şeklinde ifade etmektedir.⁹⁹ Ancak yine de doktrinde iddia ve beklentileri nedeniyle Korsan Partiler'in sol popülist çizgide yer aldığı belirtilmektedir.¹⁰⁰

Özetle Korsan Partiler başlangıçta genel olarak internet ve fikri mülkiyete ilişkin konularla ilgilenmekle yetinmiştir. Ancak çağdaş siyasetten duydukları hoşnutsuzluk ve geleneksel partilerin temsil ettikleri değerlere karşı çıkmaları nedeniyle toplum nezdinde yeni bir siyasi kültür oluşturulması gerektiğine inanmaktadır. Zira Korsan Partiler'e göre demokrasinin demokratikleşmesi için siyasi alana katılımın artırılması gerekmektedir. Bu doğrultuda “*daha fazla katılım, daha fazla demokrasi*” düsturunu benimsemiştir.¹⁰¹ Dolayısıyla korsanlar daha katılımcı bir demokrasi biçiminin desteklenmesi gerektiği düşüncesindedir.¹⁰²

Bu kapsamda Korsan Partiler dijital hakları ve bireysel özgürlükleri savunmakta, ancak aynı zamanda temsili demokrasiyi eleştirmekte ve yenilenme çağrısında bulunmaktadır. Dolayısıyla korsanların hareket çerçevesi zamanla değişmiştir. Hatta günümüzde korsanlar telif hakkı ve fikri haklardan çok temsili demokrasinin krizine odaklanmaktadır. Bu bağlamda siyasetin halktan uzaklaştığı ve gündelik hayattan koptuğu vurgulanmaktadır. Bunun için temsili demok-

⁹⁵ Jââsaari - Hilden, *European Pirate Parties*, 31.

⁹⁶ Yiğit, “Korsan Parti”, 547.

⁹⁷ Dmytro Khutkyy, “Pirate Parties: the Social Movements of Electronic Democracy”, *Journal of Comparative Politics* 12/2 (2019), 50.

⁹⁸ Bart Cammaerts, “Pirates on the Liquid Shores of Liberal Democracy: Movement Frames of European Pirate Parties”, *Javnost-the Public* 22/1 (2015), 19-33.

⁹⁹ Litvinenko, “The Pirate Party in Germany”, 404-405.

¹⁰⁰ Yiğit, “Korsan Parti”, 552.

¹⁰¹ Litvinenko, “The Pirate Party in Germany”, 404-405.

¹⁰² Khutkyy, “Pirate Parties”, 51.

rasi modelinin yeni bir alternatifle değiştirilmesi gerektiği ifade edilmektedir.¹⁰³ Korsan Partiler'in bu konuda önerdiği alternatif ise aşağıda detaylı olarak izah edeceğimiz akışkan demokrasi modelidir. Ancak bu noktada ifade etmek gerekir ki akışkan demokrasi, Korsan Partiler ile rağbet görse de teori olarak çok daha eskiye dayanan bir modeldir. Bu doğrultuda oldukça karışık bir teori olan akışkan demokrasinin daha iyi anlaşılabilmesi adına -korsanların çerçevesini çizdiği bağ-lama değinmeden evvel- teorinin tarihsel kökenine inilecektir.

B. AKIŞKAN DEMOKRASİ FİKRİNİN KÖKENLERİ

Akışkan demokrasi, kavram olarak ilk kez XXI. yüzyılın hemen başında *Sayke* rumuzlu bir internet blog yazarı tarafından "The Liquid Democracy Voting System" bahsi ile dillendirilmiş olsa da¹⁰⁴ asıl şöhretini Korsan Parti hareketiyle kazanmıştır. Bununla birlikte bir demokrasi modeli olarak -yukarıda izah edildiği üzere- kökenleri oldukça eskiye dayanmaktadır. Nitekim daha çok *Alice Harkalar Diyarında* adlı kitabında kullandığı mahlası "Lewis Carroll" ile tanınan İngiliz yazar Charles Dodgson, 1884 tarihinde kaleme aldığı "*The Principles of Parliamentary Representation*" başlıklı çalışmasında akışkan oylama fikrinden bahsetmektedir.¹⁰⁵

Bu çalışmasında Dodgson, temsilcilerin seçmenlerden devraldıkları oyları devredebilmesi gerektiğini savunmaktadır.¹⁰⁶ Dodgson'ın bu önerisi, yaşadığı dönemde mevcut olan ve seçmenlerin oylarını kullanmak üzere başka seçmenlere aktarabildiği "vekâleten temsil modeli"ne alternatiftir. Zira vekâleten temsil modelinde oy kullanmayan vekiller, sadece kendilerinin değil devraldıkları oyların da israfına neden olmaktadır. Dodgson'ın da önerisindeki temel amaç, oy israfını engellemektedir. Ancak İngiliz yazarın ortaya koyduğu modelde oyların aktarımı mümkün olsa da bölünmesi, yani her bir mesele için ayrı bir temsilciye devredilmesi söz konusu değildir.¹⁰⁷

¹⁰³ Cammaerts, "Pirates on the Liquid Shores", 23-32.

¹⁰⁴ Paolo Gerbaudo, *The Digital Party, Political Organisation and Online Democracy* (London: Pluto Press, 2019), 113; Alois Paulin, "Through Liquid Democracy to Sustainable Non-Bureaucratic Government", *JeDEM* 6/2 (2014), 222. Bu noktada ifade etmek gerekir ki doktrinle ayrıca akışkan idesinin sosyal bilimlere ilk kez kazandıran kişinin "liquid modernity" ve "liquid society" kavramları ile Zygmunt Baumann olduğu ifade edilmektedir. Detaylı bilgi için bk. Yarcı - Taşkesen, "İki farklı demokrasi Pratiği", 562.

¹⁰⁵ Jose Ramos, "Liquid Democracy and the Futures of Governance", *The Future Internet*, ed. Jenifer Winter, Ryota Ono, (Switzerland: Springer International Publishing, 2015), 181.

¹⁰⁶ Charles L. Dodgson, *the Principles of Parliamentary Representation* (London: Harrison and Sons, 1884), 41-42.

¹⁰⁷ Jan Behrens vd., "The Origins of Liquid Democracy, The Liquid Democracy Journal on Electronic Participation, Collective Moderation, and Voting Systems", *The Liquid Democracy Journal* (Erişim 28 Ekim 2022).

Bu bakımdan Dodgson, bir seçmenin her bir mesele için kendisini temsil etmeye veya bir temsilci seçmeye karar verebileceği orantılı bir temsil şeması tasarlamamıştır. Bu tasarımı ilk kez 1967 yılında matematikçi Gordon Tullock ortaya atmıştır.¹⁰⁸ Nitekim Tullock bu kadar erken bir dönemde, gelecekte siyasi kararların bilgisayarlar vasıtasıyla alınabileceğini öngörmüştür.¹⁰⁹ 1969 yılına gelindiğinde ise James Miller, vatandaşların ister oylarını doğrudan kullanabileceği isterse de devredebileceği bir model tasarlamıştır. Miller'a göre bilgisayarlar sayesinde vatandaşların seçimleri beklemeden her bir konu için doğrudan oy kullanması mümkün olacaktır. Üstelik Miller'ın önerisine göre seçimler ortadan kaldırıldığı için vatandaşlar uzun yıllar seçimin yeniden gerçekleştirilmesini beklemeden kararlarını değiştirebilmekte, bu doğrultuda devrettikleri oyları doğrudan da kullanabilmektedir.¹¹⁰

Bryan Ford'un akışkan demokrasi teorisine katkısı, oyların birden fazla geçişliliğini kavramasıdır. Zira önceki modellerde temsilciler oyunu devredilebilmektedir.¹¹¹ Ancak bu devir sonrası yeni bir aktarımın mümkün olup olmayacağı belirlenmemiştir. Diğer taraftan James Green-Armytage'ın da oyların bölünebilirliği sayesinde her bir konu için ayrı bir uzman temsilci seçilebileceğini belirtmesi¹¹² akışkan demokrasi teorisi bakımından önemlidir. Bu noktada 2009 yılı ise akışkan demokrasi modeli için önemli bir milattır. Zira bu tarihte Jan Behrens, Axel Kistner, Andreas Nitsche ve Björn Swierczek "LiquidFeedback" modelini literatüre kazandırmış ve akışkan demokrasi teorisini uygulanabilirliğini ortaya koymuştur.¹¹³

C. TEORİ VE UYGULAMADA AKIŞKAN DEMOKRASİ MODELİ

Korsan Partiler, kuruldukları günden bu yana temsili demokrasinin sorunları üzerinde durmakta ve bu hususta akışkan demokrasi modelini ortaya koymaktadır. Bu noktada akışkan demokrasi fikri genel olarak iki farklı grup tarafından ele alınmaktadır. Bunların ilki, yapay zekâ ile ilgilenen veya akışkan demokrasiyi bir dijital demokrasi kuramı olarak tanımlayan araştırmacılardan oluşturmaktadır. Bizim de katıldığımız diğer grup ise akışkan demokrasiyi yeni bir demokrasi modeli olarak değerlendirmektedir. Bu gruba göre dijital teknolojiler akışkan demokrasinin hayata geçirilmesi için kullanılması düşünülen yöntemlerden sadece

¹⁰⁸ Behrens vd., "The Origins of Liquid Democracy", 8.

¹⁰⁹ Gordon Tullock, *Toward a Mathematics of Politics* (Ann Arbor: the University of Michigan Press, 1967), 145.

¹¹⁰ James C. Miller III, "Program for Direct and Proxy Voting in the Legislative Process", *Public Choice* 7, (Fall, 1969), 107-113.

¹¹¹ Bryan Ford, "Delegative Democracy", *Bford* (Erişim 28 Ekim 2022).

¹¹² James Green-Armytage, "A Proposal for Direct Democracy Based on a Non-Binding Proxy System", *Archive* (Erişim 18 Ekim 2022).

¹¹³ Behrens vd., "The Origins of Liquid Democracy", 14.

biridir.¹¹⁴ Ayrıca ifade etmek gerekir ki akışkan demokrasi savunucularının siyasi alanda talep ettiği değişiklikler genel olarak halkın seçimlere olan ilgisizliğini aşmaya yöneliktir.

Bu kapsamda ana hedefleri seçimlere katılım sorununu çözmektir.¹¹⁵ Bunun için temsili demokrasi modelinin içinde doğrudan demokrasiye ilişkin yöntemlerin artırılması gerektiği inancındadırlar. Buna göre siyasi sorunlara ilişkin kararlara doğrudan katılma imkânı arttıkça vatandaşlar siyasi alanda sorumluluk hissederek aktif bir rol alacak, her şeye rağmen pasif kalmayı tercih edenlerin oyları ise temsilciler tarafından kolayca toplanabilecektir. Keza temsili demokrasi modelinin aksine bu sistemde oy devri için sandıklara gidilmesi ya da seçim dönemlerinin beklenmesi gerekmemektedir. Dolayısıyla daha pasif bir rol üstlenmeyi tercih edecek olan vatandaşları gereksiz yere zorlamadan veya doğrudan oy haklarından mahrum etmeden siyasal alana katılım teşvik edilecektir.¹¹⁶

Akışkan demokrasi, bir kişinin aynı anda hem temsilci hem de temsil edilen olabildiği bir modeldir. Zira temsili demokrasinin aksine vekiller tüm meselelerde değil, sadece oy devraldıkları konu ile sınırlı olarak karar verebilmektedir. Üstelik dönemsel seçimler söz konusu olmadığı için temsil süresi bulunmamakta ve verilen yetkiler istenilen her an geri alınabilmektedir. Diğer taraftan bu sistemde oyların eşitsizliği esastır. Öyle ki her temsilci temsil ettiği kişi kadar oy hakkına sahiptir.¹¹⁷ Ayrıca ifade etmek gerekir ki akışkan demokraside oy devri geçişlidir. Kural olarak her temsilci devraldığı oyların tamamını başka bir temsilciye aktarabilir. Yani her oyun vekilin vekiline devri mümkündür. Bu bakımdan potansiyel olarak sınırsız bir geçiş mümkündür.¹¹⁸ Bunun istisnası ise temsil edilenin, oyunun aktarımını kısıtlamasıdır. Zira temsil edilenler oylarını devrederken emredici hükümler getirebilir. Böyle bir

¹¹⁴ Francisco-Sala, "The Liquid Proposal", 96.

¹¹⁵ Francisco-Sala, "The Liquid Proposal", 89; Dingeldey, "Liquid Democracy", 189.

¹¹⁶ Paul Lucardie - Pierre-Étienne Vandamme, "Are Political Parties Really Indispensable? An Overview of the Alternatives", *Const Delib Working Paper Series* 18 (2022), 13.

¹¹⁷ Blum - Zuber, "Liquid Democracy", 166; Zoe Christoff - Davide Grossi, "Binary Voting with Delegable Proxy: An Analysis of Liquid Democracy", *Proceedings Sixteenth Conference on Theoretical Aspects of Rationality and Knowledge*, ed. J. Lang (Liverpool: TARK, 2017), 134; Steve Hardt - Lia C. R. Lopes, "Google Votes: A Liquid Democracy Experiment on a Corporate Social Network", *Technical Disclosure Commons* (Erişim 28 Ekim 2022); Markus Brill - Nimrod Talmon, "Pairwise Liquid Democracy", *Proceedings of the Twenty-Seventh International Joint Conference on Artificial Intelligence-18*, ed. Jérôme Lang (Stockholm: AAAI Press, 2018), 137; Patrick Burkart, *Pirate Politics, The New Information Policy Contests* (London: The MIT Press, 2014), 128; Jan Behrens vd., *The Principles of LiquidFeedback*, 15.

¹¹⁸ Lucardie, Vandamme, "An Overview of the Alternatives", 13; Andrea Cangialosi, "Delegative Democracy, Is the Piratenpartei Liquid Democracy Proposal Fit for Germany?", *Academia* (Erişim 18 Ekim 2022); Chiara Valsangiacomo, "Political Representation in Liquid Democracy", *Front. Polit. Sci.* 3 (2021), 1; Paul Gözl vd., "The Fluid Mechanics of Liquid Democracy", CoRR, ed. George Christodoulou - Tobias Harks (Switzerland: Springer Nature, 2018) 188-202; Xuepeng Fan vd., "Liquid Democracy on Ethereum: A Fast Algorithm for Realtime Self-tally Voting System", *Arxiv* (Erişim 28 Ekim 2022).

durumda temsilciler doğrudan temsil ettikleri kişilerin iradesini taşımakta ve buna göre karar almak ya da oyu bu şekilde karar alacak başka bir temsilciye devretmekle yükümlü hale gelmektedir. Bu gerçekleştirilmediği takdirde, temsil edilenler kendileri kullanmak ya da başka bir temsilciye aktarmak üzere oylarını mevcut temsilcilerden geri çekebilmektedir. Bu bakımdan akışkan model, temsili demokrasi içinde emredici vekâlet ilişkisi kurulmasını mümkün kılan yeni bir sistemdir.¹¹⁹

Akışkan demokrasi teorisini daha açık bir şekilde ifade etmek amacıyla örnek bir şema için gündemde orman yangınları, genetiği değiştirilmiş gıdalar ve spor hukukuna ilişkin üç konu olduğuna varsayalım. Temsili demokraside bu üç konuya ilişkin kararlar temsilciler kanalıyla alınacaktır. Doğrudan demokraside ise bu bizzat vatandaşlar tarafından gerçekleştirilecektir. Akışkan demokraside ise durum farklıdır. Örneğin A isimli bir vatandaşın akışkan demokrasi modeli içinde bu üç konuya ilişkin yaklaşımını ele alalım. A, çevre konuları ile oldukça ilgili biridir. Bu yüzden A'nın, orman yangınlarına ilişkin konuda daha katı yaptırımların hayata geçirilmesi için oyunu doğrudan kullanmak istemesi olasıdır. Ancak A keskin bir çevre bilincine sahip olsa da genetiği değiştirilmiş gıdalar hakkında çok az bilgiye sahiptir. Bununla birlikte yakın çevresinde biyoetik alanında çalışmaları bulunan ve ünlü bir biyolog olan B bulunmaktadır. Bu doğrultuda A, genetiği değiştirilmiş gıdalara ilişkin meselede oyunu B'ye devredecektir. Dolayısıyla bu konuda B, iki oy gücüne erişecektir.

Son karara gelirse, A ne spor hukukundan anlamakta ne de bu konuda uzmanlığı bulunan bir kişiyi tanımaktadır. Bu bakımdan A, avukat arkadaşı C'yi arayarak oyunu ona devretmek istediğini söyleyecektir. C ise A'ya spor hukukundan anlamadığını ve oyunu bu konuda uzman bir akademisyen olan D'ye devredeceğini, eğer isterse A'nın oyunun da D'ye devrini sağlayabileceğini iletir. Bu durumda, yani tüm oylar kendine aktarıldığında, D kendisinin dâhil olmak üzere üç oy hakkına sahip olacaktır. Ancak A sonradan D'nin bazı lobi faaliyetleri kapsamında hareket ettiğini öğrenir ve bundan rahatsız olursa, devrettiği geçişli oyu geri çekebilir. Böyle bir halde A, oyunu kendisi kullanabildiği gibi başka bir temsilciye yeniden devredebilecektir.¹²⁰

Akışkan demokrasi modelinin teorik anlamda işleyişi genel olarak bu şekildedir. Temsili ve doğrudan demokrasi sistemleri bağlamında bir ara form olarak; kişinin ilgi duyduğu veya uzman olduğu konulara doğrudan katılabileceği, diğer tüm alanlarda ise oylarını kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden bi-

¹¹⁹ Francisco- Sala, "The Liquid Proposal", 89; Hardt - Lopes, "Google Votes", 5; Valsangiacomo, "Clarifying and Defining", 66-67.

¹²⁰ Benzer örnekler için bk. Blum - Zuber, "Liquid Democracy", 165-166; Valsangiacomo, "Clarifying and Defining", 70; Hardt - Lopes, "Google Votes", 4; Landemore, *Open Democracy*, 123; Paul Gözl vd., "The Fluid Mechanics of Liquid Democracy", 188; Jan Behrens vd., *The Principles of LiquidFeedback*, 22-25.

rine devredebileceği bir sistem yaratmaktadır.¹²¹ Oysa temsili demokraside yöneticiler büyük oranda uzmanlık alanlarına bakılmaksızın tercih edilmektedir. Bu yüzden karar vericilerin karar verdikleri konunun uzmanı olmaması da ihtimal dâhilindedir. Buna karşın doğrudan demokraside de halkın karar verdiği konuda yeterince bilgiye sahip olmaması nedeniyle hatalı karar alma riski bulunmaktadır. İki modelin ara formu olan akışkan demokraside ise temsilciler münhasıran kendi uzmanlık alanlarına giren konularda oy kullanmak üzere seçilir. Dolayısıyla bu modelde uzmanlık ve bilgi öne çıkmaktadır. Alana özgü temsil ilkesi nedeniyle akışkan demokrasi meritokrasi¹²² olma eğilimi göstermektedir.¹²³

Diğer taraftan akışkan demokrasi hem seçkinci demokrasi yaklaşımına benzer bir şekilde yönetici seçkinlerin öne çıkmasına hem de katılımcı kuramın talepleri doğrultusunda halkın siyasi faaliyetlere dâhil olma eğiliminin artmasına hizmet etmektedir. Zira akışkan demokraside halk, sürekli olarak oy kullanmak ya da devretmek konusunda bir tercih yapmaktadır. Dolayısıyla buradaki aktif katılımçılığın anlamlı olması ve sürdürülebilmesi için bilgili yurttaşların varlığı ön koşuldur. Bu sebeple modelin doğası gereği halkın sürekli olarak bilgilendirilmesi gerekmektedir.¹²⁴ Bu doğrultuda akışkan demokrasi hem katılımın hem de uzmanlığın arttığı bir model olarak öne çıkmaktadır.

Özetle akışkan demokrasi fikrinin teori olarak cezbediciliği, doğrudan demokrasiyi oldukça esnek bir temsil sistemiyle birleştirerek her iki modelin en iyi yönlerini sunmayı amaç edinmesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim akışkan demokraside vatandaşlar oylarını doğrudan kullanabildiği gibi temsilcilere devretmeyi de seçebilmektedir. Bu sayede seçmenler -temsili demokrasinin aksine- seçim dönemini beklemeksizin her bir siyasi mesele için doğrudan ya da dolaylı olarak karar verebilmekte, böylece aktif ya da pasif kalarak karar alma süreçlerinde yer edinebilmektedir.¹²⁵ Bununla birlikte akışkan demokrasinin özellikle uygulanma noktasında kendine özgü eksik yönleri mevcuttur.

¹²¹ Gerbaudo, *The Digital Party*, 114; Jonathan A. Noe vd., "Pirates in Wonderland: Liquid Democracy has Bicriteria Guarantees", *Arxiv* (Erişim 20 Ekim 2022).

¹²² Meritokrasi liyakata dayalı bir yönetim anlayışıdır. Bu görüşün savunucuları iktidarın bilgili ve yetenekli kimselere bırakılması gerektiğini belirtmektedir. Bk. Giddens, *Sosyoloji*, 44.

¹²³ Hardt - Lopes, "Google Votes", 3; Blum - Zuber, "Liquid Democracy", 168; Anson Kahng vd., "Liquid Democracy: An Algorithmic Perspective", *Journal of Artificial Intelligence Research* 70 (2021), 1224; Mario Caterini, "Criminal Risk, Media Representation and Role of the Criminal Law Culture", *Beijing Law Review* 6/1 (2015), 60; Khutkyy, "Pirate Parties", 52.

¹²⁴ Dingeldey, "Liquid Democracy", 190; Jan A.G.M. van Dijk, "Models of Democracy and Concepts of Communication, Digital Democracy", *Academia* (Erişim 21 Ekim 2022).

¹²⁵ Blum - Zuber, "Liquid Democracy", 162; Valsangiacomo, "Clarifying and Defining", 75; Anson Kahng vd., "Liquid Democracy", 1223; Ramos, "Liquid Democracy", 181; Tchorbadjiiski, *Liquid Democracy*, 1; Ioannis Caragiannis - Evi Micha, "A Contribution to the Critique of Liquid Democracy", *JCAI* (Erişim 11 Ekim 2022).

Öncelikle internet gibi doğrudan oy kullanmayı kolaylaştıran bir araç kullanılsa dahi akışkan demokrasi modelinin ülke çapında uygulanabilirliği hususunda büyük soru işaretleri bulunmaktadır. Nitekim akışkan demokrasi sürekli aktif olunması gereken bir modeldir. Oysa günümüzde insanların siyasete oldukça fazla vakit ayırması -kölelik sisteminin bulunduğu ve hayatın çok daha basit yaşandığı Antik Yunan şehir devletlerine kıyasla- kolay olmayacaktır. Diğer taraftan akışkan demokraside doğrudan oy kullanıldığı durumlarda oy verenlerin bilgi sahibi olması büyük önem arz etmektedir. Dolayısıyla geniş bir coğrafyada sorun yaşayanların sayısının yaşamayanlardan fazla olması durumunda sağlıklı karar almak mümkün olmayabilir. Öte yandan kişisel çıkarlar ile kamu yararı arasında olası bir çatışma durumunda çatışmanın alınacak kararın hangisine yönelik olduğunun tespiti güçleşebilir. Örneğin ticaret ve ulaşım açısından köprü yapımının, yapıldığı şehir ile ülkenin tümü bakımından aynı derecede önem teşkil etmeyeceği düşünülebilir. Öyle ki yapıldığı şehirde yaşamayan toplumun geri kalanı, hem gayri safi milli hasıladaki artışı kısa vadede fark edemeyeceği hem de söz konusu şehirdeki ulaşım zorluğunu bizzat yaşamadığı için böyle bir karara karşı çıkabilir. Diğer yandan temsil için herhangi bir dönemsel süre öngörülmemesi ve oyların istenilen her an geri alınabilmesi uzun vadede siyasi istikrarsızlığa yol açabilir. Bu kapsamda akışkan demokrasinin, karar verilmesi beklenen konulara ilişkin bilgi sahibi olmanın ve ortak yarar elde etmenin daha kolay olduğu yerel ölçekte hayata geçirilmesi daha olasıdır.

Bu yüzdendir ki akışkan demokrasi modeli ağırlıklı olarak parti içi karar alma süreçlerinde kullanılmaktadır.¹²⁶ Bu doğrultuda geliştirilen Adhocracy, +LiquidFeedback, Sovereign, Polly, Aeternity ve GoogleVotes gibi platformlar daha çok çevrimiçi müzakerelerin geliştirilmesine yöneliktir.¹²⁷ Bunun dışında Almanya’da yerel ölçekte Kreistag Meclisi tarafından deneme amaçlı bir kullanım dışında uygulama alanı bulunmamaktadır.¹²⁸ Lakin bu noktada ifade etmek gerekir ki akışkan demokrasinin yerel ölçekte uygulanmasının da bazı zorlukları olacaktır. Nitekim temsili demokrasi gibi seçilebilecek temsilci sayısının sınırlı olduğu sistemlerde, oyların eşitliği usul adaletinin sağlanması bakımından büyük önem arz etmektedir. Ancak akışkan demokrasi modelinde ne temsilci sayısı ne de temsilcilerin oylarının ağırlığı bakımından herhangi bir sınır bulunmaktadır.¹²⁹ Bu kapsamda akışkan demokrasi içinde bazı temsilcilerin çok fazla oy toplayarak gayri resmi bir seçkin sınıfı oluşturması ve böylece demokratik sistem içinde feodal benzeri bir yapının ortaya çıkması riski mevcuttur.¹³⁰

¹²⁶ Litvinenko, “The Pirate Party in Germany”, 406.

¹²⁷ Valsangiacomo, “Clarifying and Defining”, 76.

¹²⁸ Lucardie - Vandamme, “An Overview of the Alternatives”, 14.

¹²⁹ Valsangiacomo, “Clarifying and Defining”, 68.

¹³⁰ Frederick Tucker, “Digital Media, Political Crowds, And Participatory Democracy”, *3rd Annual International Conference on Law, Economics and Politics* (Cambridge: FLE Learning 2016), 12; Lucardie - Vandamme, “An Overview of the Alternatives”, 14; Caragiannis - Micha, “Liquid Democracy”, 117.

Zira her ne kadar teorik olarak oyların her an geri alınması mümkün olsa da uygulamada yaygın olarak güven duyulan bir yönetici bulunması halinde seçmenlerin ne olursa olsun oylarını bu temsilciye devretme konusunda eğilim gösterdiği bilinmektedir. Örneğin Alman Korsan Partisi'nin LiquidFeedback platformunda, Bamberg Üniversitesi'nde bir dilbilim profesörü olarak görev yapan bir temsilci, o kadar çok kişiyi temsil eder duruma gelmiştir ki parti içi müzakerelerde bu temsilcinin her bir oyu neredeyse parti tüzüğü gücüne erişmiştir.¹³¹ Bu durum akışkan demokrasinin içinde barındırdığı riskler için normatif bir koruma mekanizması oluşturulmasına ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.¹³² Nitekim şu ana kadar pratikte sistem sadece Korsan Partiler bünyesinde işletilmiştir. Bu sebeple daha büyük bir ölçekte sınanmadan evvel tüm teorik eksiklikleri giderilmeli, ayrıca olası riskler için gerekli normatif önlemler alınmalıdır.

SONUÇ

Demokrasi, en bilindik bakış açısına göre halkın iktidarı doğrudan ya da dolaylı olarak kullandığı bir yönetim sistemi olarak tanımlanmaktadır.¹³³ Ancak halkın iktidarı deyimi demokrasi kavramını karşılamak için yeterli değildir. Zira demokrasilerde halk sadece iktidarı kullanan özne değil, aynı zamanda iktidarın yöneldiği nesnedir. Bu manada demokrasi, halkın halk üzerindeki iktidarındır.¹³⁴ Bununla birlikte tüm bu anlatım, modern demokrasiyi ifade etme konusunda eksik kalmaktadır. Bu doğrultuda liberal bakış açısıyla demokrasi, bu kez geniş bir hak ve özgürlük manzumesi sağlayıcısı olarak karşımıza çıkmaktadır.¹³⁵ Dolayısıyla bu görüşe göre demokrasinin “*halkın, halk tarafından, halk adına*” yönetimi olması için bazı değerlerinin korunması gerekmektedir. Bu değerler içinde en önemlisi, insan haklarına dayalı devlet anlayışının hayata geçirilmesidir. Öyle ki bu anlayış; insan haklarını bir bütün olarak ulusal politikanın ana amacı olarak gören, insanın onur sahibi bir varlık olduğuna dair değer bilgisi ile içeriklendirilmiş bir hukuk sistemine sahip olan ve örgütlenmesini insan haklarının getirdiği taleplere uygun bir biçimde yapılandıran bir devlet tasarlamaktadır.¹³⁶ Dolayısıyla demokrasinin sloganı, çoğunluğun egemenliği olarak anlaşılabilirse bile demokrasiyi asıl değerli kılan herkesin hak ve özgürlüklerine sağlanan güvencelerdir.¹³⁷

¹³¹ Daniel Halpern vd., “In Defense of Fluid Democracy”, *Arxiv*, (Erişim 17 Ekim 2022).

¹³² Landemore, *Open Democracy*, 125.

¹³³ Dahl, *Demokrasi Üzerine*, 628-629.

¹³⁴ Sartori, *Demokrasi Teorisi*, 51.

¹³⁵ Dahl, *Demokrasi Üzerine*, 628-629.

¹³⁶ İoanna Kuçuradi, “Yirmibirinci Yüzyılın Eşiğinde Demokrasi Kavramı ve Sorunları”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi Cumhuriyetimizin 75. Yılı Özel Sayısı 15* (1998), 21-27.

¹³⁷ Sartori, *Demokrasi Teorisi*, 54.

Bu doğrultuda çağımızın egemen demokrasi anlayışı olan liberal demokrasi; kişisel hak ve özgürlükler, hukuk devleti ve çoğulculuk gibi birçok önemli ilkenin üzerine inşa edilmiştir. Bununla birlikte ve buna rağmen liberal demokrasi, bir kriz içindedir. Zira halkın seçimlere ve siyasete olan ilgisi her geçen gün azalmaktadır. Öyleyse liberal demokrasinin anlamını demokratik değerlerde bulan siyasi ideali ile kurumsal yapısı arasında, yani demokrasinin teorisi ile uygulamasında bir mesafe sorunu bulunmaktadır. Keza meşruiyetin kaynağı olarak görülen halk, her geçen gün siyasi alandan daha fazla uzaklaşmaktadır. Bu mesafe dolayısıyla demokrasiyi -teorisini bir kenara bırakarak- sadece uygulaması üzerinden değerlendirenler, yönetici seçkinlerin seçiminin esas alındığı bir yönetim metodu olmaktan ibaret görmektedir. Bu demokratik meşruiyetin yöneticilerin seçimine bağlanması anlamına gelmektedir. Oysa yukarıda ifade ettiğimiz üzere demokratik meşruiyet, her şeyden önce halkın karar alma süreçlerine katılımının artırılması ile sağlanabilir.¹³⁸ Bu doğrultuda demokratik meşruiyet için halk yalnızca iktidarın yöneldiği nesne değil, aynı zamanda kaynağı ve öznesidir.

Bu kapsamda Korsan Parti hareketi sonucu -teorisi çok daha erken dönemlerde oluşturulmaya başlanmış olsa da- gündeme gelen akışkan demokrasi fikri, liberal demokrasinin meşruiyet krizine bir çözüm sunmaktadır. Tabi ki bununla birlikte -aşağıda izah edeceğimiz üzere- akışkan demokrasi henüz teorisi tamamlanmamış bir model olarak önemli eksiklikleri bulunmaktadır. Ancak evvela olumlu yönleri ele alınacak olursa, bu yeni yaklaşım ile doğrudan ve temsili demokrasinin en iyi yönleri alınarak esnek bir demokrasi modeli oluşturulmaya çalışılmıştır. Zira akışkan demokrasi, temsili ve doğrudan demokrasi modellerinin sentezi olarak hem siyasal katılım sorununun çözme hem de siyasal alanda uzmanlaşmayı sağlama iddiasındadır. Öyle ki akışkan demokraside karar alıcıların bizzat uzmanlardan oluşması hedeflenmektedir. Bu doğrultuda yöneticilerin uzman görüşlerinin aksine hareket ederek popülist kararlar almasının önüne geçilmesi istenmektedir.

Diğer taraftan akışkan demokraside seçmenler, siyasi meselelerde doğrudan karar alabildiği gibi oylarını temsilcilere devredebilmektedir. Böylece vatandaşlar liberal demokrasi sistemi içinde bugüne kadar öngörülmemiş ölçekte bir aktif katılım imkânına sahip olmaktadır. Hatta buna rağmen pasif kalmayı tercih edenlerin oylarının sistem içine sokulması da kolaylaşmaktadır, zira seçim dönemleri ve sandıkları bulunmadığı için temsilciler temsil edilenlerin oylarını her an ve doğrudan devralabilmektedir. Üstelik bu oyların vatandaşlar tarafından seçim dönemi beklenmeksizin geri çekilebiliyor olması, yöneticiler üzerindeki siyasi denetimin artması anlamına gelmektedir. Zira temsil edilenler temsilcilerin performansından memnun kalmadıkları her durumda oylarını doğrudan kullanabilmekte ya da başka temsilcilere devredebilmektedir.

¹³⁸ Bulut, "Radikal Demokrasi", 66.

Ancak bu, temsil eden ve edilen arasındaki ilişkinin her karar öncesinde yeniden kurulacağı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla oyların her an geri çekilebiliyor olması yönetimde istikrarsızlığa yol açabilir. Diğer taraftan oyların geçişliliği temsilde adalet ilkesine aykırıdır. Öyle ki çok fazla sayıda seçmeni temsil eden bir temsilcinin aldığı kararın kararname gücüne erişmesi olasıdır. Üstelik akışkan demokrasi modelinin ulusal ölçekte uygulanabilirliği de tartışmalıdır. Nitekim kararların internet vb. dijital teknolojiler vasıtasıyla alınması büyük bir kolaylık gibi gözüktüğü de bu ölçekteki bir uygulamanın siber tehditlere açık olacağı muhakkaktır. Diğer taraftan halkın çoğunluğunun bu kadar yoğun bilgi ve zaman gerektiren bir sisteme etkin bir şekilde katılım sağlayacağı şüphelidir. Öte yandan sistemin güvenliği ve etkin bir katılım sağlansa bile böylesine geniş ölçekte bir doğrudan demokrasi uygulamasında, özel çıkarlarla kamu yararının ortak bir noktada buluşturularak sağlıklı bir karar alınması oldukça zordur. Keza bireylerin kendisine doğrudan fayda sağlamayacağını düşündükleri sorunlarla ilgilenerek karar sürecinde etkinlik göstermesi pek mümkün değildir.

Öte yandan Korsan Partiler ile ortaya çıkan akışkan demokrasi -her ne kadar sonradan farklı hak gruplarına ilgi gösterilmiş olsa da- siyaseti günlük yaşama indirgemekte ve herhangi bir ideolojiye bağımlılık göstermemektedir. Değerlerden arındırılmış böyle bir siyaset,¹³⁹ hak ve özgürlükler açısından büyük bir tehdit teşkil etme potansiyeline sahiptir. Nitekim insan hakları başlı başına bir değer olması bakımından demokratik süreçlere feda edilemeyecek kadar önemlidir. Akışkan demokrasi henüz tamamlanmamış bir teori olması bakımından içinde bu gibi açmazları barındırmaktadır. Bu doğrultuda ulusal ölçekte uygulandığı takdirde liberal demokrasinin bazı buhranlarına çözüm sunabilecekken yeni krizler yaratma potansiyeline de sahiptir. Zaten bu yönü nedeniyle henüz sadece parti içi demokrasilerde kendine uygulama alanı bulmaktadır. Nitekim pratikte sadece Korsan Partiler bünyesinde uygulanmıştır. Üstelik henüz teorik aşaması dahi tamamlanmamıştır. Dolayısıyla ulusal çapta uygulanmaya koyulmadan teorik ve pratik eksikliklerin giderilmesi, böylece potansiyel risklerin önceden bertaraf edilmesi gerekmektedir. Özetle bu aşamada ulusal boyut için henüz uygulanabilir değildir. Bununla birlikte yerel ölçekte hayata geçirilmesi durumunda halk tarafından doğrudan hissedilen, bu yüzden halkın halihazırda ilgi göstereceği aktüel sorunlara karşı çözüm sunmayı kolaylaştıracağı ve alınacak kararların meşruiyetini sağlamlaştıracağı değerlendirilmektedir.

¹³⁹ Bu noktada Aristoteles'in demokrasiyi kötü yönetimler arasında sayarak, çokluğun anayasal yönetiminden bir sapma olarak kabul ettiğini hatırlatmakta yarar vardır. Zira ona göre demokrasi toplumun değil, yoksulların yararını hedeflemektedir. Bk. Aristoteles, *Politika*, 80.

KAYNAKÇA

- Akad, Mehmet vd. *Genel Kamu Hukuku*. İstanbul: Der Yayınları, 2022.
- Aristoteles, *Politika*, çev. Mete Tunçay, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993.
- Behrens, Jan vd. “The Origins of Liquid Democracy, The Liquid Democracy Journal on Electronic Participation, Collective Moderation, and Voting Systems”, *The Liquid Democracy Journal* Erişim 28 Ekim 2022. https://liquid-democracy-journal.org/issue/5/The_Liquid_Democracy_Journal-Issue005-02-The_Origins_of_Liquid_Democracy.html
- Behrens, Jan vd. *The Principles of LiquidFeedback*. Berlin: Interaktive Demokratie, 2014.
- Blum, Christian - Zuber, Christina Isabel. “Liquid Democracy: Potentials, Problems, and Perspectives”. *The Journal of Political Philosophy* 24/2 (Haziran 2016), 162-182.
- Brill, Markus - Talmon, Nimrod. “Pairwise Liquid Democracy”. *Proceedings of the Twenty-Seventh International Joint Conference on Artificial Intelligence-18*. ed. Jérôme Lang. 137-143. Stockholm: AAAI Press, 2018.
- Bulut, Nihat. “Demokrasiyi İdeal Anlamına Yaklaştırma Çabası Olarak Radikal Demokrasi”. *AÜEHFD*, 7/1-2 (Haziran 2003), 41-68.
- Burkart, Patrick. *Pirate Politics, The New Information Policy Contests*. London: The MIT Press, 2014.
- Cangialosi, Andrea. “Delegative Democracy, Is the Piratenpartei Liquid Democracy Proposal Fit for Germany?”. *Academia*. Erişim 18 Ekim 2022. https://www.academia.edu/3779258/Delegative_Democracy_is_the_piratenpartei_liquid_democracy_proposal_fit_for_germany
- Cammaerts, Bart. “Pirates on the Liquid Shores of Liberal Democracy: Movement Frames of European Pirate Parties”. *Javnost-the Public* 22/1 (2015), 19-36.
- Caragiannis, Ioannis - Micha, Evi. “A Contribution to the Critique of Liquid Democracy”. *IJCAI*. Erişim 11 Ekim 2022. <https://www.ijcai.org/proceedings/2019/0017.pdf>
- Caterini, Mario. “Criminal Risk, Media Representation and Role of the Criminal Law Culture”. *Beijing Law Review* 6/1 (2015), 55-68.
- Christoff, Zoe - Grossi, Davide, “Binary Voting with Delegable Proxy: An Analysis of Liquid Democracy”, *Proceedings Sixteenth Conference on Theoretical Aspects of Rationality and Knowledge*, ed. J. Lang. 134-150. Liverpool: TARK, 2017.
- Crick, Bernard. *Democracy, A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press, 2002.
- Crouch, Colin. *Post Democracy*. Londra: Polity Press, 2004.
- Dahl, Robert A. *Demokrasi Üzerine*. çev. Betül Kadioğlu. Ankara: Phoenix Yayınevi, 3. Basım, 2015.
- Demir, Nesrin. “Demokrasinin Temel İlkeleri ve Modern Demokrasi Kuramları”. *Ege Akademik Bakış* 10/2 (2010), 597-611.
- Dinçkol, Bihterin. “Atina Demokrasısından Roma Cumhuriyetine - Demos’tan Populus Romanus’a”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Özel Sayı, Prof. Dr. Bülent Tahiroğlu’na Armağan*, 23/3 (2017), 751-765.

- Dingeldey, Philip. "A Fourth Transformation of Democracy: Liquid Democracy, Supra-National Democracy and the Fate of Participation, Law", *Democracy and Development* 23 (2019), 181-201.
- Dodgson, Charles L. *the Principles of Parliamentary Representation*. London: Harrison and Sons, 1884.
- Duverger, Maurice, *Siyasal Rejimler*, çev. Teoman Tunçdoğan. İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.
- Fan, Xuepeng vd. "Liquid Democracy on Ethereum: A Fast Algorithm for Realtime Self-tally Voting System". *Arxiv*. Erişim 28 Ekim 2022. <https://arxiv.org/abs/1911.08774>
- Ford, Bryan. "Delegative Democracy". *Bford*. Erişim 28 Ekim 2022. <https://bford.info/deleg/deleg.pdf>
- Francisco, Jorge - Sala, Aguirre. "The Liquid Proposal Facing Democratic Challenges". *JeDEM* 14/1 (2022), 86-103.
- Gerbaudo, Paolo. *The Digital Party, Political Organisation and Online Democracy*. London: Pluto Press, 2019.
- Germeç Tanrıverdi, Ezgi. "Giddens ve Küresel Demokrasi", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 6/1 (2009), 858-871.
- Giddens, Anthony. *Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Basım, 2010.
- Giddens, Anthony. "Lecture 5: Democracy Transmission". *BBC*. Erişim 28 Ekim 2022. https://downloads.bbc.co.uk/rmhttp/radio4/transcripts/1999_reith5.pdf
- Giddens, Anthony, *Mahremiyetin Dönüşümü*, çev. İdris Şahin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2. Basım, 2010.
- Giddens, Anthony. *Runaway World: How Globalization is Reshaping Our Lives*. New York: Routledge, 2000.
- Giddens, Anthony. *Sosyoloji Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş*. çev. Ülgen Yıldız Battal. Ankara: Siyasal Kitabevi, 3. Basım, 2010.
- Giddens, Anthony. *Ulus Devlet ve Şiddet*, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2. Basım, 2008.
- Gözl, Paul vd. "The Fluid Mechanics of Liquid Democracy". *CoRR*, ed. George Christodoulou - Tobias Harks. 188-202. Switzerland: Springer Nature, 2018.
- Green-Armytage, James. "A Proposal for Direct Democracy Based on a Non-Binding Proxy System", *Archive*. Erişim 18 Ekim 2022. http://web.archive.org/web/20040603225236/http://fc.antioch.edu/~jarmyta@antioch-college.edu/voting_methods/proxy.htm
- Halpern, Daniel vd. "In Defense of Fluid Democracy". *Arxiv*. Erişim 17 Ekim 2022. <https://arxiv.org/abs/2107.11868>
- Hardt, Steve - Lopes, Lia C. R. "Google Votes: A Liquid Democracy Experiment on a Corporate Social Network". *Technical Disclosure Commons*. Erişim 28 Ekim 2022. https://www.tdcommons.org/cgi/viewcontent.cgi?article=1092&context=dpubs_series
- Hirst, Paul vd. *Globalization in Question*. Cambridge-Malden: Polity, 3. Basım, 2009.

- Işık, Alper. *Dijital Demokrasi*. İstanbul: On İki Levha, 2020.
- Işık, Sezen Kama - Işık, Alper. "Yeni Bir Siyasi Parti Türü Olarak Elektronik Siyasi Partiler". *İstanbul Hukuk Mecmuası* 79/2 (Mart 2021), 673-698.
- Jââsaari, Johanna - Hilden, Jockum. *European Pirate Parties and the Politics of Communication*. Helsinki: University of Helsinki, 2015.
- Jââsaari, Johanna - Hilden, Jockum. "From File Sharing to Free Culture: The Evolving Agenda of European Pirate Parties" *International Journal of Communication* 9 (2015), 870-889.
- Kahng, Anson vd. "Liquid Democracy: An Algorithmic Perspective". *Journal of Artificial Intelligence Research* 70 (2021), 1223-1252.
- Khutkyy, Dmytro. "Pirate Parties: the Social Movements of Electronic Democracy". *Journal of Comparative Politics* 12/2 (2019), 49-68.
- Kioupkiolis, Alexandros - Katsambekis, Giorgos (drl.). *Radikal Demokrasi: Kitlenin Biyopolitikası, Halkın Hegemonyası*. çev. Esmâ Kartal - Hayrullah Doğan. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Kiriş, Hakan Mehmet. "Türkiye'de 'Seçim Sandığı' Tartışmaları: Seçime Katılma Oranlarının Anlamı ve Önemi". *Toplum ve Demokrasi* 9/19 (2016), 25-49.
- Köker, Levent. *İki Farklı Siyaset, Bilgi Teorisi-Siyaset Bilimi İlişkileri Açısından Pozitivizm ve Eleştirel Teori*. İstanbul: Ayrıntı, 1990.
- Kuçuradi, Ioanna, "Yirmibirinci Yüzyılın Eşiğinde Demokrasi Kavramı ve Sorunları", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi Cumhuriyetimizin 75. Yılı Özel Sayısı* 15 (1998), 21-27.
- Landemore, Helene. *Open Democracy, Reinventing Popular Rule for the Twenty-First Century*. New Jersey: Princeton University Press, 2020.
- Liddell, Henry G. (ed.), *An Intermediate Greek-English Lexicon, Liddell and Scott's Greek-English Lexicon*. Chicago: American Book Company, 7. Basım, 1882.
- Litvinenko, Anna. "Social Media and Perspectives of Liquid Democracy: The Example of Political Communication in the Pirate Party in Germany", *Proceedings of the European Conference on e-Government*. ed. Mila Gasco. 403-407. Barcelona: ECEG, 2012.
- Lucardie, Paul - Vandamme, Pierre-Étienne. "Are Political Parties Really Indispensable? An Overview of the Alternatives". *Const Delib Working Paper Series* 18 (2022), 1-26.
- Miller III, James C. "Program for Direct and Proxy Voting in the Legislative Process". *Public Choice* 7, (Fall, 1969), 107-113.
- Nijeboer, Arjen. "Liquid Democracy versus Direct Democracy through Initiative and Referendum: Which Is Best?". *Democracy International*. Erişim 18 Ekim 2022. <https://www.democracy-international.org/liquid-democracy-versus-direct-democracy-through-initiative-and-referendum-which-best>
- Noe, Jonathan A. vd. "Pirates in Wonderland: Liquid Democracy has Bicriteria Guarantees". *Arxiv*. Erişim 20 Ekim 2022. <https://arxiv.org/abs/2105.05142>
- Okandan, Recai G. *Umumî Âmme Hukuku, Devletin Doğuşu, Pozitif ve Teorik Gelişmesi, Unsurları*. İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1976.

- Pateman, Carole. *Participation and Democratic Theory*. Cambridge: Cambridge University Press, 1976.
- Paulin, Alois. "Through Liquid Democracy to Sustainable Non-Bureaucratic Government". *JeDEM* 6/2 (2014), 216-230.
- Ramos, Jose, "Liquid Democracy and the Futures of Governance", *The Future Internet*, ed. Jenifer Winter, Ryota Ono. 173-191. Switzerland: Springer International Publishing, 2015.
- Ruus, Jüri. "Direct Democracy: Country-Report on Estonia". *Zora*. Erişim 18 Ekim 2022. <https://www.zora.uzh.ch/id/eprint/95821/>
- Sartori, Giovanni. *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*. çev. Tunçer Karamustafaoğlu. İstanbul: Sentez, 2. Basım, 2014.
- Schmidt, Manfred G. *Demokrasi Kuramlarına Giriş*. çev. M. Emin Köktaş. Ankara: Vadi Yayınları, 2. Basım, 2002.
- Schmitt, Carl. *Parlamentar Demokrasinin Krizi*. çev. A. Emre Zeybekoğlu. Ankara: Dost, 2. Basım, 2014.
- Tchorbadjiiski, Angel, *Liquid Democracy*. Aachen: Rheinisch-Westfälische Teknik Üniversitesi, Informatik 4 ComSys, Lisans Tezi, 2012.
- Tucker, Frederick. "Digital Media, Political Crowds, And Participatory Democracy", *3rd Annual International Conference on Law, Economics and Politics*. Cambridge: FLE Learning 2016, 7-16.
- Tullock, Gordon. *Toward a Mathematics of Politics*. Ann Arbor: the University of Michigan Press, 1967.
- Uygun, Oktay. *Demokrasi, Tarihsel, Siyasal ve Felsefi Boyutları*. İstanbul: On İki Levha, 3. Basım, 2017.
- Van Dijk, Jan A.G.M. "Models of Democracy and Concepts of Communication, Digital Democracy". *Academia*. Erişim 21 Ekim 2022. https://www.academia.edu/11689475/MODELS_OF_DEMOCRACY_AND_CONCEPTS_OF_COMMUNICATION
- Valsangiacomo, Chiara. "Clarifying and Defining the Concept of Liquid Democracy". *Swiss Polit Sci Rev.* 28/1 (2022), 61-80.
- Valsangiacomo, Chiara. "Political Representation in Liquid Democracy", *Front. Polit. Sci.* 3 (2021), 1-14.
- Von Kempski, Jurgen vd. *Günümüzde Felsefe Disiplinleri*. çev. Doğan Özlem. İstanbul: Ara Yayıncılık, 1990.
- Yaman, Fatih Turan. "Katılımcı Demokrasi: Kapsam ve Unsurlar", *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi*, 6/2 (2017), 136-160.
- Yarç, Selman - Taşkesen, Abdullah, "İki farklı demokrasi Pratiği: Totaliter Demokrasi ve Liquid (Akışkan) Demokrasi", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4/37 (Aralık 2016), 555-565.
- Yiğit, Murat. "Post-Demokratik Bir Siyasi Hareket Olarak Korsan Parti". *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11/22 (Güz/Autumn 2021), 535-557.